

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Педагогічний факультет
Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти
на тему

**«Виховання національної ідентичності молодших школярів в умовах
російської військової агресії»**

Виконала здобувачка вищої освіти
спеціальності 013 Початкова освіта
групи ПОзм-21

Лавренюк Юлія Романівна

(прізвище та ініціали студента)

Керівник: Будник О. Б.,

доктор педагогічних наук, професор

Рецензент: Мацук Л.О.,

кандидат педагогічних наук, професор,

завідувач кафедри теорії та методики

дошкільної та спеціальної освіти КНУ

імені Василя Стефаника

Івано-Франківськ – 2025 р.

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційна робота присвячена обґрунтуванню теоретичних і методичних підходів до формування національної ідентичності молодших школярів під час війни, враховуючи їхній психоемоційний стан і нові суспільні цінності.

Об'єкт дослідження – процес виховання національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – форми та методи виховання національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного часу.

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та аналіз педагогічних засад формування національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного часу.

У першому розділі висвітлено теоретичні основи дослідження, особливості та інноваційні і традиційні форми й методи виховання національної ідентичності здобувачів початкової освіти в умовах російської військової агресії.

Другий розділ присвячений обґрунтуванню методики дослідження, презентації критеріїв, показників і рівнів національної ідентичності учнів початкових класів, а також результатів констатувального та формувального етапу педагогічного експерименту. У цьому розділі також подано результати опитування вчителів початкових класів у школах Гуцульщини.

У висновках підсумовано результати кваліфікаційної роботи щодо виховання національної ідентичності учнів в умовах війни в середовищі початкової школи.

Ключові слова: молодші школярі, національна ідентичність, інноваційні методи навчання, війна в Україні, цифрові інструменти.

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	9
1.1. Стан досліджуваної проблеми у науковій літературі.....	9
1.2. Особливості виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах воєнного стану в Україні.....	19
1.3. Інноваційні і традиційні форми та методи виховання національної ідентичності здобувачів початкової освіти в умовах російської військової агресії.....	25
Висновки до 1-го розділу.....	36
РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	38
2.1. Цифрові ресурси та інструменти для виховання національної ідентичності в учнів початкової школи під час війни.....	38
2.2. Методика організації педагогічного експерименту: критерії, показники, рівні сформованості національної ідентичності в молодших школярів.....	49
2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи з виховання національної ідентичності в освітньому середовищі початкової школи.....	64
Висновки до 2-го розділу.....	70
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	100

ВСТУП

В умовах повномасштабної російської військової агресії питання виховання національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку набуло особливої гостроти. Саме в цей вирішальний період закладаються основи їхнього світогляду, формуються моральні орієнтири та відчуття приналежності до українського народу, його мови, культури та історії[6; 70]. Війна не лише кардинально змінила повсякденне життя мільйонів українських родин, але й поставила серйозні виклики перед усією освітньою системою. Вона мусить не тільки забезпечувати безперервність навчання, а й відповідати на глибинні духовні та емоційні потреби дітей, сприяти їхній психологічній стабільності, виховувати стійкість, гідність і свідому ідентичність [13].

У цьому контексті виховання національної ідентичності в початковій школі переосмислюється: це вже не лише формальне ознайомлення з державними символами чи вивчення локальної історії, а й глибоке емоційне переживання своєї приналежності до української нації, усвідомлення незаперечної цінності свободи, мови, культури та боротьби за незалежність[45; 46; 47; 49]. Вчитель стає ключовим провідником між дитиною та національною культурою, а освітнє середовище – місцем для плекання патріотизму, взаємоповаги та стійкої громадянської позиції [44].

Питання формування національної ідентичності учнів відображено в таких нормативних документах, як: Закон України «Про освіту» (2017)[37], Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022)[38], Концепція національно-патріотичного виховання (2022), Стратегія національно-патріотичного виховання на 2020-2025 роки (2020)[54], Державний стандарт початкової освіти (2018) та ін. [29].

Зокрема, в червні 2022 року Міністерство освіти і науки України затвердило оновлену «Концепцію національно-патріотичного

виховання»[54]. Цей документ визначає ключові завдання, а також ефективні форми та методи патріотичного виховання, зроблені з акцентом на громадянськість. Національно-патріотичне виховання, відповідно до цього документа, має на меті формування самодостатнього громадянина-патріота України, здатного виконувати свої громадянські та конституційні обов'язки, шанувати духовну й культурну спадщину українського народу, а також розвивати високу культуру взаємин. Та чи не найважливіше завдання цієї Концепції – це сформувати активну громадянську позицію та утвердити національну ідентичність громадян на основі духовно-моральних цінностей і національної самобутності українців.[54]

В умовах НУШ окремо стоїть питання про формування ключових компетентностей учнів початкових класів, серед яких – уміння спілкуватися державною, рідною мовами, соціальна та громадянська, котрі розглядаємо у руслі нашої теми дослідження [68].

Проблема формування національної ідентичності, її складових та педагогічних умов вивчення набуває все більшої актуальності як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Значний внесок у дослідження цього питання зробили такі науковці, як: І.Бех [6], Н.Бібік, М.Ілляш [7], М.Боришевський [11], котрі проаналізували сутність громадянськості та потребу формування національних цінностей в учнів, зокрема в початковій школі; Г.Філіпчук [91] визначив теоретико-методологічні основи дослідження окресленої нами проблеми у сучасному світі; К.Чорна [93] презентує важливість даного питання для сучасної української освіти; О.Докукіна [32] розглянула громадянськість особистості в молодшому шкільному віці; П.Ігнатенко, В.Поплужний, Н.Косарева, Л.Крицька присвятили свої праці визначенню сутності громадянської культури дітей і молоді в умовах українського державотворення ще в 1990-х роках [39; 40; 49]; О.Матковська розкрила особливості формування громадянської свідомості учнів засобами національної символіки України [52], а В.Савчук – національної самосвідомості у психологічному контексті [85];

В.Москалець розкрив психологічні аспекти духовності особистості та формування національних цінностей в українській школі [63], В.Сухомлинський написав книгу «Народження громадянина» [87], а його дочка О.Сухомлинська (нині академік НАПН України) досліджує громадянськість сучасного учня чи студента в контексті виховання [89], М. Шимановський справедливо ставить питання про важливість виховання громадянської толерантності як цінності [95].

Водночас варто вказати у руслі національного виховання на наукові твори О.Вишневського, М.Стельмаховича, Р.Скульського[19; 70; 90], зокрема деякі аспекти національної ідентичності, патріотичного виховання, розвитку особистості в молодшому шкільному віці тощо.

Проте, незважаючи на ґрунтовні наукові напрацювання, питання формування національної ідентичності молодших школярів в умовах повномасштабної війни, з урахуванням психоемоційних особливостей дітей та нових ціннісних орієнтацій в суспільстві, залишається недостатньо вивченим і потребує подальших досліджень, зокрема з урахуванням досвіду України щодо організації освітнього процесу в ЗЗСО у період воєнного стану. Це обґрунтовує наш вибір теми кваліфікаційної роботи: *«Виховання національної ідентичності молодших школярів в умовах російської військової агресії»*.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі педагогічних засад виховання національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного часу.

Для досягнення поставленої мети були визначені наступні **завдання**:

1. Проаналізувати науково-педагогічну літературу з проблеми формування національної ідентичності особистості.
2. Обґрунтувати особливості виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах воєнного стану в Україні з урахуванням специфіки молодшого шкільного віку.

3. Виокремити ефективні форми та методи, цифрові ресурси та інструменти для виховання національної ідентичності в учнів початкової школи під час війни. Здійснити опитування учителів для вивчення стану проблеми у шкільній практиці.

4. Визначити критерії, показники та рівні сформованості національної ідентичності в учнів початкових класів.

5. Експериментально перевірити ефективність запропонованого методичного інструментарію щодо виховання національної ідентичності у дітей.

Об'єкт дослідження – процес виховання національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – форми та методи виховання національної ідентичності у дітей молодшого шкільного віку в умовах воєнного часу.

Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження було використано комплекс **теоретичних та емпіричних методів**:

1) теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, систематизація наукової літератури для визначення методологічних засад дослідження та осмислення сутності національної ідентичності та специфіки її формування в учнів початкових класів;

2) емпіричні методи: педагогічне спостереження, бесіди з вчителями та батьками, анкетування вчителів початкової школи, вивчення та аналіз педагогічного досвіду, педагогічний експеримент.

Теоретичне значення цього дослідження вбачаємо в тому, що в ньому узагальнено наукові праці вчених, що стосуються національно-патріотичного виховання учнів та окреслено деякі шляхи виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах воєнних реалій, зокрема російської військової агресії.

Практичне значення дипломної роботи в тому, що в ній приведено інноваційні та традиційні (етнопедагогічні) методи й форми виховання національної ідентичності молодших школярів в час війни, які можуть бути

використані педагогами та вихователями для практичного вирішення досліджуваної проблеми.

Апробація результатів дослідження. Результати дипломної роботи апробовано на звітній науковій студентській конференції кафедри початкової освіти та освітніх інновацій Карпатського національного університету імені Василя Стефаника і Центру інноваційних освітніх технологій «PNU EcoSystem».

Публікації. За матеріалами дослідження опубліковано наукову статтю під назвою «Виховання національної ідентичності молодших школярів в умовах російської військової агресії». Статтю розміщено у збірнику студентських наукових праць «Освітня інноватика: українсько-польське видання» (Випуск 8, 2025), за редакцією професорів О. Будник і Т. Качак.

Експериментальна база дослідження:

(учні 3 класу). Окрім того, проведено опитування вчителів початкових класів з допомогою розробленої анкети в GoogleForm в ЗЗСО (20 педагогів).

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (96 позицій) і додатків. Вона містить 26 рисунків і 6 таблиць.

РОЗДІЛ I

ПРОБЛЕМА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

1.1. Стан досліджуваної проблеми у науковій літературі

У цьому підрозділі ми проаналізуємо стан проблеми у педагогічній науці з урахуванням нормативно-правового забезпечення освіти України, а також сучасних публікацій вітчизняних і зарубіжних учених з проблем формування національної ідентичності в учнів початкової школи.

У «Концепції національного-патріотичного виховання» (2022) основний наголос зроблено на важливості національно-патріотичного виховання. Його мета – сформувати свідомого громадянина України, який керується принципами гуманізму, демократії та миру. На цій основі також передбачається утвердження духовно-моральних цінностей серед дітей та молоді. Важливо, що Концепція містить покроковий план заходів, які мають бути реалізовані до 2025 року. [54] Важливо, що цей документ прийнятий у час повномасштабної війни в Україні, яка саме й почалася в 2022 році. Це є свідченням того, що такі питання виховання дітей і молоді в країні стали першочерговими в ЗЗСО[Там само].

Національно-патріотичне виховання – це безперервний виховний процес, що має на меті зміцнення української національної та громадянської ідентичності. Він формує оборонну свідомість, ґрунтуючись на національних цінностях України, а також розвиває соціальну активність і відповідальність. Це виховання готує громадян до активного виконання їхнього конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, державної незалежності та територіальної цілісності України [38].

Українська національна ідентичність відповідно трактується як «стійке усвідомлення особою належності до української нації як самобутньої спільноти, об'єднаної назвою, символами, географічним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю, комплексом духовно-

культурних цінностей, зокрема українською мовою і народними традиціями» [Там само].

Спробуймо визначити основні поняття нашого дослідження. Зокрема, «національну ідентичність» визначають як міждисциплінарну категорію, психосоціальне явище, що відображає усвідомлення людиною своєї приналежності до певної нації, ідентифікацію себе з її культурними, історичними, мовними, символічними та ціннісними, та іншими маркерами [70]. Дане поняття синтезує наступне: почуття гордості за свою націю, народ, її історію, культуру, традиції, а також усвідомлення спільної долі та відповідальності [53]. В умовах військової агресії, війни воно посилюється через потребу у самозбереженні та консолідації задля перемоги в Україні [13].

Поняття ідентичності досліджували багато вчених. Так, Ерік Еріксон розвинув теорію психосоціального розвитку та концепцію «ідентичності Его», що вважається сьогодні основоположною для розуміння формування особистісної та групової ідентичності [91]. В цілому національну ідентичність можна трактувати як одну із форм групової ідентичності, що формується через взаємодію індивіда з соціальним середовищем, культурними нормами та цінностями, тобто в конкретному середовищі. [6]

У своїй праці «Уявлені спільноти: Роздуми про походження й поширення націоналізму» Бенедикт Андерсон описує націю як «умовну спільноту», яка формується завдяки спільним наративам, символам, ЗМІ та освіти. Це визначення наголошує на необхідності дослідження поняття національної ідентичності.[19]

З-поміж українських учених, приміром, В. Липинський висунув концепцію «територіального патріотизму» і «нації», зокрема у період державотворення, Є. Маланюк як ідеолог пропагував національну ідею, волю і свободу, М. Грушевський також виступав за національне творення українців і національну ідентичність. [70]

Сучасні психологи і педагоги України (І. Бех, М. Боришевський, О. Вишневський, О. Докукіна, О. Киричук, В. Кремень, Р. Скульський, О. Сухомлинська) розробляють концепції української національної ідентичності у контексті виховання, наголошуючи на її патріотичній, громадянській, культурній та історичній складових. Їхні визначення здебільшого є узагальненням світових теорій та української специфіки, підкреслюючи цінності, мову, культуру, історію та державність як ключові елементи.[6; 11; 19; 32; 70; 89].

Такі вчені, як С. Максименко, В. Моляко, В. Москалець, Н. Побірченко та ін. адаптують наявні трактування у психологічному руслі до вікових особливостей, до українського освітнього контексту, підкреслюючи особливості формування світогляду, емоційної сфери та ідентичності у цей період.

У контексті педагогіки, національна ідентичність є багатограним явищем у ЗЗСО, що охоплює не лише усвідомлення належності до певної нації[18], а й глибоке розуміння та прийняття її цінностей, культури, мови, історії та традицій[70]. Це не статичне поняття, а динамічний процес формування особистості, що відбувається під впливом різноманітних чинників, серед яких освіта та виховання відіграють дієву роль[74]. У таблиці 1.1. нами подано різні трактування поняття «національна ідентичність», яке досліджуємо в цій кваліфікаційній роботі.

Таблиця 1.1.

Розуміння вченими-педагогами сутності поняття «національна ідентичність»

<i>Вчений</i>	<i>Зміст визначення</i>
В. Кремень	У своїх працях акцентує на філософсько-освітніх аспектах національної ідентичності, наголошуючи на її значенні для формування світогляду особистості та розвитку суспільства. Він розглядає

	освіту як фундаментальний чинник збереження та розвитку національної культури та ідентичності[48]
В. Сухомлинський	Педагогічна спадщина педагога пронизана ідеями любові до Батьківщини, поваги до рідної мови, культури, історії. Він підкреслював роль школи у формуванні громадянина-патріота, що є невід'ємною частиною національної ідентичності [88]
І. Бех	Значну увагу приділяє морально-духовному вихованню особистості, в рамках якого формування національної свідомості та ідентичності є ключовим. Він розробляє концепції особистісно-орієнтованого виховання, що враховує національні цінності [6]
О. Сухомлинська	Досліджує питання патріотичного виховання молоді, формування громадянської компетентності, що є важливими складовими національної ідентичності, здебільшого в історії педагогіки. Головні аспекти національної ідентичності – в руслі громадянської освіти і виховання [89]
С. Максименко	У своїх психологічних дослідженнях розглядає становлення особистості у контексті соціокультурного середовища, де національна ідентичність відіграє суттєву роль у самовизначенні та самоактуалізації [11]
Р. Скульський, М. Стельмахович	У книгах з проблем етнопедагогіки розглядають необхідність вивчення українознавства, народознавства, національного виховання, патріотизму, родинного виховання тощо. [70; 90]
П. Ігнатенко, Н. Косарева,	Національна ідентичність трактується в руслі громадянського виховання учнів в умовах

У сучасних умовах, коли Україна протистоїть повномасштабній агресії[13], значення педагогіки у формуванні стійкої національної ідентичності стає як ніколи актуальною[76]. Вона передбачає не лише передачу знань, а й виховання глибокого емоційного зв'язку з Батьківщиною[19], формування активної громадянської позиції та готовності до захисту національних цінностей[70].

У руслі досліджуваної проблеми дотичними є питання виховання громадянської культури учнів початкових класів, зокрема варто зосередити увагу на їхній практичній активності [12]. Це говорить про необхідність формувати і розвивати знання, тобто розуміння поточної політичної ситуації, функціонування влади та історії у період війни в Україні; умінь, необхідних для їхньої майбутньої ролі як активних громадян та мотивацію до відповідних видів діяльності[80].

Учителі можуть підвищити громадянську активність молодших школярів[78], спрямовуючи уроки, створюючи сприятливий мікроклімат у класі та обираючи відповідні виховні технології[87].

Для ефективної участі в житті громади дітям необхідно навчитися критично мислити, обґрунтовувати свою позицію тощо. (рис. 1.1).

- Розвиток патріотизму;
- Розвиток національної самосвідомості громадян;
- Формування культури міжетнічних відносин;
- Розвиток планетарної свідомості;
- Розвиток правосвідомості;
- Розвиток політичної культури;
- Виховання дбайливого ставлення до природи;
- Формування моральності та культури поведінки особистості;
- Розвиток мотивації до праці

Рис. 1.1. *Зміст громадянської освіти в українській школі.*

Ресурс:<https://vseosvita.ua/library/prezentacia-gromadanske-vihovanna-molodsih-skolariv-496147.html>

Як бачимо на рисунку 1.1, завдання громадянської освіти певним чином перетинаються і є дотичними до формування національної ідентичності у НУШ.

На наступному рисунку (1.2), на основі даних аналізу наукової літератури, представлено нами основні поняття нашого дослідження. Отож, дослідження проблеми національної ідентичності в молодшому шкільному віці охоплює низку важливих понять, які допомагають глибше зрозуміти, як формується ця категорія у даному віці.

З досліджень учених випливає[11; 91; 93], що *національна ідентичність* – це усвідомлення учнем своєї належності до певної нації, мови, культури, традицій та історії. У молодшому шкільному віці ідентичність тільки починає формуватися, головним чином через соціалізацію в сім'ї, школі та через медіа тощо[32].

Наступна цінність і важливе поняття, без якого неможливе формування національної ідентичності, – *патріотизм*, тобто належне ставлення до своєї країни, її символів (прапора, герба, гімну), мови, культури, звичаїв. У початковій школі патріотизм часто проявляється через емоційне ставлення до символів та казок, пісень, національних свят та ін.[54].

Процес засвоєння дитиною норм, цінностей, уявлень, притаманних її національному середовищу здійснюється через *соціалізацію*, основними учасниками якої є сім'я, школа, однолітки, медіа та національні традиції.
[24]

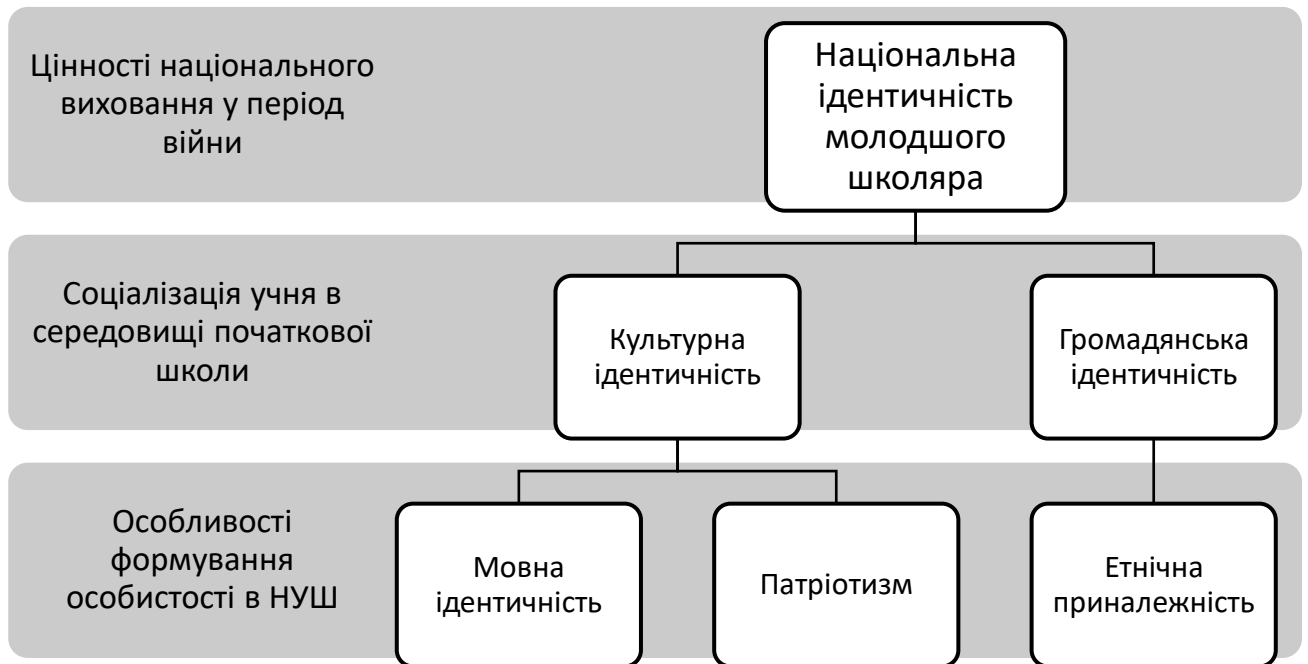

Рис. 1.2. *Основні поняття нашого дослідження.*

Ресурс: Власна розробка.

Культурна ідентичність, яка близька до основного поняття нашого дослідження, представляє прийняття культурних особливостей свого народу: мови, традицій, звичаїв, мистецтва [70]. Для дітей це виявляється через участь у святкуваннях, народних іграх, вивченні народних казок, танців тощо [90]. А от *етнічна приналежність* передбачає усвідомлення дитиною своєї належності до певної етнічної групи [91]. Вона включає прийняття традицій, мови, зовнішніх особливостей своєї нації. Національна ідентичність формується передусім через рідну мову, її активне використання в спілкуванні, читанні, навчанні [75]. У початковій школі *мовна ідентичність* є одним із головних факторів національного самовираження особистості.

Важливими є *цінності національного виховання*, що домінують в освітньому середовищі ЗЗСО: повага до державних символів; знання історії

та культури своєї країни; формування любові до рідної мови; толерантність до інших національностей. Власне через визнання і прийняття цінностей формується *громадянська ідентичність* людини, тобто усвідомлення себе в ролі громадянина країни з певними правами та обов'язками [11].

У процесі формування національної ідентичності молодших школярів важливо використовувати цілісний, різнорівневий підхід, що поєднує патріотичне, культурологічне, особистісно орієнтоване та діяльнісне бачення ролі дитини в національному просторі. Нижче подано основні підходи, що довели свою ефективність в умовах (по) воєнного часу (рис. 1.3). Вони описані нами також у науковій статті за темою дослідження [50].

Отож, перший теоретичний підхід у формуванні національної ідентичності в початковій школі – це *культурологічний*, який орієнтований на ознайомлення учнів з історією, традиціями, мистецтвом, символікою, обрядами та мовою українського народу. Формування емоційного зв'язку з рідною культурою через читання народних казок, слухання українських пісень, вивчення національних символів, знайомство з творчістю видатних українців. Саме формування патріотизму передбачає виховання любові до України через приклади героїзму, відваги, жертвності захисників та звичайних людей [46]. Уроки, класні години, позакласні заходи мають підкреслювати важливість служіння своїй країні, захисту її цінностей, поваги до державних символів.

Серед практичних прикладів щодо застосування цього підходу у роботі в початковій школі: свято «День вишиванки»: школярі одягають вишиванки, беруть участь у виставці українських рушників, малюють орнаменти, розповідають про традиції своїх родин; казкотерапія: читання та обговорення українських народних казок з елементами аналізу моралі, характеру героїв, символіки; музичні хвилини: слухання та спів українських колискових, веснянок, сучасних патріотичних пісень, які викликають почуття гордості за рідний край та інші.

Інший підхід – *особистісно орієнтований* – визнає учня активним суб'єктом національного самовизначення. У цьому сенсі завдання педагога – створити такі умови, в яких кожен учень зможе усвідомити себе частиною української спільноти, розкрити свій потенціал у спілкуванні, творчості, пізнанні. Зосередженість на емоціях, переживаннях і потребах дитини сприяє глибшому формуванню національної самоідентифікації [6].

Методична сторона – це проведення конкретних заходів з молодшими школярами: портфоліо «Я – українець/українка»: кожен учень створює особисту книгу з фотографіями родини, власними малюнками, спогадами, улюбленими піснями, мріями про майбутнє України; «Скарбничка добрих справ»: дитина записує свої вчинки, які сприяють миру, допомозі іншим, турботі про Україну (посадив дерево, допоміг бабусі тощо); рефлексивні кола: щотижневе обговорення: «Що для мене означає бути українцем?», «Що я зробив доброго для своєї країни?»[39].

Діяльнісний підхід передбачає залучення учнів до активної діяльності: участі в шкільних проєктах, добродійних акціях, виставках, концертах, національних святах, що дає можливість не лише спостерігати, а й творити національний простір, відчувати свою причетність до збереження української культури та мови [19]. Саме у діяльності виявляються цінності дитини, а значить, і національна ідентичність. (рис. 1.3)

Виховний аспект і конкретна практична робота вчителя полягає у проведенні таких заходів: проєкт «Україна очима дітей»: колективне виготовлення карти України з символами регіонів, співбесіда з батьками, родичами з різних областей; театралізовані вистави: інсценізації казок чи подій з історії України, що допомагає емоційно включити учнів у пізнання національного контексту; толока у шкільному дворі: діти разом саджають квіти, прибирають, оформлюють патріотичний куточок, що сприяє формуванню відповідальності за довкілля[39].

Інтегративний підхід передбачає включення елементів національно-патріотичного виховання в усі навчальні предмети – літературне читання,

образотворче мистецтво, математику, природознавство тощо. Уроки повинні створювати єдиний цілісний світогляд, у центрі якого – дитина-громадянин України [40]. Тому в НУШ є важливий принцип інтегрованого навчання, що включає і формування елементів національної самосвідомості[68].

Рис. 1.3. Теоретичні підходи у формуванні національної ідентичності учнів початкових класів.

Ресурс: Власна розробка.

Практично ми можемо рекомендувати проведення таких інтегрованих уроків: 1) математика (задачі на тематику українських свят: наприклад, «Скільки коштує 5 вишиванок по 400 гривень?»), 2) літературне читання (твори Лесі Українки, Тараса Шевченка, Оксани Іваненко з подальшим обговоренням моральної тематики), 3) природознавство (уроки про Українські Карпати, степи, річки України як частину пізнання Батьківщини).

Соціально-комунікативний підхід орієнтований на формування у дітей навичок співпраці, діалогу, взаємоповаги, вчить жити в українському суспільстві, але водночас відкрито й толерантно ставитись до інших культур. Особливо актуально це в умовах багатонаціональних регіонів або серед дітей-вимушено переселених, зокрема в час війни [50].

Методична складова у реалізації цього теоретичного підходу передбачає проведення низки виховних заходів і дидактичних ігор, наприклад: гра «Місто добрих справ»: моделювання ситуацій, де потрібно співпрацювати, допомагати, бути терпимим і відповідальним; коло друзів: щотижневе обговорення, як бути другом, як говорити «ні» булінгу, як підтримати однокласника, який пережив переїзд або втрату; День народів України: ознайомлення з культурами кримських татар, ромів, поляків та ін., які є частиною української мультикультурності[54].

1.2. Особливості виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах воєнного стану в Україні

Виховання національної ідентичності учнів початкових класів під час війни в Україні має суттєві особливості. Адже війна змінює контекст, у якому відбувається розвиток дитини, і це має глибокий вплив на всі аспекти її життєдіяльності і становлення, у т.ч. коли йдеться про національну ідентичність[13].

У згаданому контексті варто звернути увагу на такі особливості, які варто враховувати вчителям у роботі з учнями в середовищі початкової школи.

По-перше, війна стала потужним каталізатором для усвідомлення української ідентичності усіма громадянами країни. Діти (як і дорослі), які до війни, можливо, не так глибоко замислювалися над своєю національною приналежністю, тепер щоденно стикаються з виявами патріотизму, національної єдності – реклама на телебаченні, розповіді рідних, сусідів, знайомих тощо. Тому події війни викликають сильні емоційні переживання,

здебільшого негативні – страх, тривогу, гнів, прагнення до справедливості, гордість за ЗСУ, волонтерів, свою країну. Ці емоції безпосередньо впливають на формування ціннісного складника ідентичності навіть коли маємо на увазі учнів молодшого шкільного віку[72].

По-друге, родини практично кожного учня від початку російської військової агресії в Україні стикнулися з травматичним досвідом. Багато дітей пережили обстріли, вимушене переміщення, втрату близьких, руйнування домівок, хтось воює на фронті. Цей досвід може як посилити патріотичні почуття, так і викликати психологічні травми, що ускладнюють процес здорового формування ідентичності[Там само]. Систематичні повітряні тривоги та повідомлення (здебільшого фейкові) про замінування ЗЗСО викликають занепокоєння, призводять до втрати відчуття безпеки. Отож за таких умов базова потреба в безпеці є порушеною, що може призвести до підвищеної тривожності, агресії або, навпаки, пасивності, що впливає на сприйняття навколишнього світу та усвідомлення себе як громадянина країни. А зміна шкіл, міст, країн для дітей ВПО впливає на формування соціальних зв'язків та відчуття приналежності[13].

По-третє, в інформаційному просторі України відбувається зміна наративів. На зміну минулим історичним постатям приходять сучасні герої – військові, волонтери, медики[66]. Молодші школярі бачать їхні вчинки на власні очі або через ЗМІ, що значно підвищує їхній авторитет і впливає на формування ідеалів. Учні отримують інформацію (часто невідфільтровану) з телебачення, інтернету, розмов дорослих, тому це формує їхні уявлення про «своїх» і «чужих», про війну та мир, про Україну[67]. Сьогодні діти в середовищі, в якому у повсякденну мову ввійшли військові терміни, що також впливає на сприйняття реальності та формування національного світогляду (джевеліни, танки, ракетна небезпека, воєнний стан, відбій тощо).

По-четверте, описані вище події та явища дають змогу стверджувати про посилення ролі і місця української мови і культури, що слугують

маркерами національної ідентичності[70]. Діти-переселенці в Івано-Франківській області, які раніше спілкувалися переважно російською, тепер активно переходять на українську, відчуваючи це як акт патріотизму. Відповідно зростає інтерес до українських традицій, пісень, народних ремесел як способу самоідентифікації та збереження культурної спадщини.

П'яте – це психологічні аспекти формування національної ідентичності учнів початкових класів. Адже війна змушує їх бути сильнішими, швидше дорослішати, розвивати внутрішню стійкість, вміння адаптуватися до складних умов. Це також є частиною процесу формування національної ідентичності в ЗЗСО. Переживання спільних труднощів та боротьби об'єднує дітей та дорослих, їхні родини, формуючи сильне почуття спільноти та приналежності до єдиного народу. Тому учителі та батьки мають бути особливо уважними до психологічного стану дітей, надавати їм підтримку, пояснювати події війни доступною мовою, формуючи адекватне сприйняття реальності без надмірного травмування.

Нарешті, варто вказати і на деякі ризики чи негативні моменти, які важливо враховувати у формуванні національної ідентичності в початковій школі. Варто звернути увагу на те, що ми живемо у час воєнного стану, де дуже багато інформації звідусіль про війну. Відтак надмірне занурення у «військову» тематику без належної психологічної підтримки може призвести до емоційного вигорання, тривожних розладів[72].

Часом існує неправильне або однобоке висвітлення подій, що може призвести до формування ненависті, агресії до інших народів, що суперечить принципам толерантності та гуманізму. Крім того варто наголосити на якості освітніх послуг під час війни, бо повітряні тривоги, дистанційне навчання, стрес впливають на засвоєння знань, що може опосередковано впливати на формування знаннєвого складника національної ідентичності.

Таким чином, виховання національної ідентичності молодших школярів під час війни є надзвичайно інтенсивним, багатограним і

емоційно насиченим процесом. Він має позитивні аспекти (прискорене усвідомлення приналежності, посилення патріотичних почуттів тощо) і значні ризики (травматичний досвід, емоційне перевантаження тощо).

Тому ефективність процесу виховання національної ідентичності в початковій школі[76] залежить також від того, як вчителі і батьки співпрацюють разом у вирішенні цих завдань (сама родина та школа спільно формують патріотичні почуття, любов до України, повагу до її символів, мови, традицій), наскільки вони розуміють описані вище особливості та цілеспрямовано працюють над тим, щоб процес формування ідентичності був цікавим для школярів, ґрунтувався на цінностях любові до Батьківщини, поваги до життя, толерантності та гуманізму, незважаючи на жорстокість воєнних реалій[13]. Це вимагає посиленої психолого-педагогічної підтримки та адаптації освітнього процесу в ЗЗСО до умов війни та врахування регіональних матеріалів з даної тематики.

У вихованні національної ідентичності молодших школярів, особливо в умовах воєнного стану, варто акцентувати окремо над значенням врахування у роботі особливостей співпраці з батьками[88]. При цьому дієвими є такі форми та методи співпраці з батьками, які можна виокремити за напрямками – інформаційно-просвітницька робота, інтерактивна взаємодія під час спільних заходів відповідного змісту, консультаційна допомога, реалізація соціальних ініціатив та волонтерство та ін.

Так, перший умовний напрям включає онлайн-лекції або вебінари для батьків на тему національного виховання, розсилки, листівки або інформаційні бюлетені про важливість національної ідентичності, спільне ознайомлення з державними програмами, ініціативами (наприклад, «Патріотичне виховання дітей в умовах війни») тощо[54]. Цей перелік можна продовжити з врахуванням того, чи в класі є учні ВПО, родини яких потребують також підтримки, в т.ч. інформаційної.

Співпраця повинна базуватися на інтерактивній взаємодії школи та родини у вихованні дитини, тому варто залучати дітей разом з батьками до

участі у спільних заходах: флешмобах, акціях «Одягни вишиванку», «Малюємо Україну разом» тощо. Це можуть бути також онлайн-конкурси родинних світлин, малюнків чи відео «Я і моя родина – українці», створення родинних колажів або генеалогічних дерев, де підкреслюється українське походження, традиції.

Часто існують труднощі у батьків щодо того, як говорити з дитиною про війну, як повідомити, що хтось із рідних у складних умовах на фронті чи загинув. Для цього необхідні онлайн-консультації щодо того, як говорити про війну, героїзм, Україну, а також важливими є відповіді на запитання батьків у форматі ZOOM-зустрічей або телефонних ліній підтримки. При цьому варто залучати до консультацій психологів і соціальних працівників (за потреби).

Виховні заходи на теми національної ідентичності мають потужну силу у формуванні особистості молодшого школяра, тому пропонуємо практикувати проведення родинних свят або уроків (онлайн/офлайн) – День захисників України, День Соборності тощо. Крім того, не забуваймо про дитяче читання – родинні читання української літератури (наприклад, «Вечір української казки» чи «Вся Україна читає дітям»), спільний перегляд і обговорення українських патріотичних мультфільмів, відео.

Ще одна важлива особливість у навчанні дітей в умовах війни – це гнучкі онлайн-формати: GoogleMeet, Viber-групи, Telegram-канали для зручного спілкування з учнями чи більшою мірою з батьками[10; 60; 61; 65]. Треба вчити дітей емпатії, акцентувати на позитивних ситуаціях і моментах, єдності громади і народу, що спільні родинні дії заради підтримки України можуть дати усім відчуття стабільності й гордості.[69]

У період воєнного стану всі повинні відчувати відповідальність за велику справу – наближення перемоги. Тому важливо підтримувати соціальні проєкти та ініціативи. А саме волонтерські родинні проєкти, як: допомога ЗСУ, плетіння маскувальних сіток, збір книг або іграшок для дітей-переселенців, вітальні листівки для воїнів ЗСУ, благодійні ярмарки

або акції, де задіяні учні й батьки. Такі заходи також сприяють вихованню національної ідентичності у дітей.

Педагогічний експеримент проведений нами у

В ЗЗСО чітко продумано всі деталі щодо навчання учнів в умовах воєнного стану і це відображено на сайті Ліцею:

<https://surl.li/dzghvy>. Зокрема тут містяться правила щодо поведінки в укритті під час повітряної тривоги, правила мінної безпеки та ін., що подано на наступних рисунках. (рис. 1.4. і 1.5).

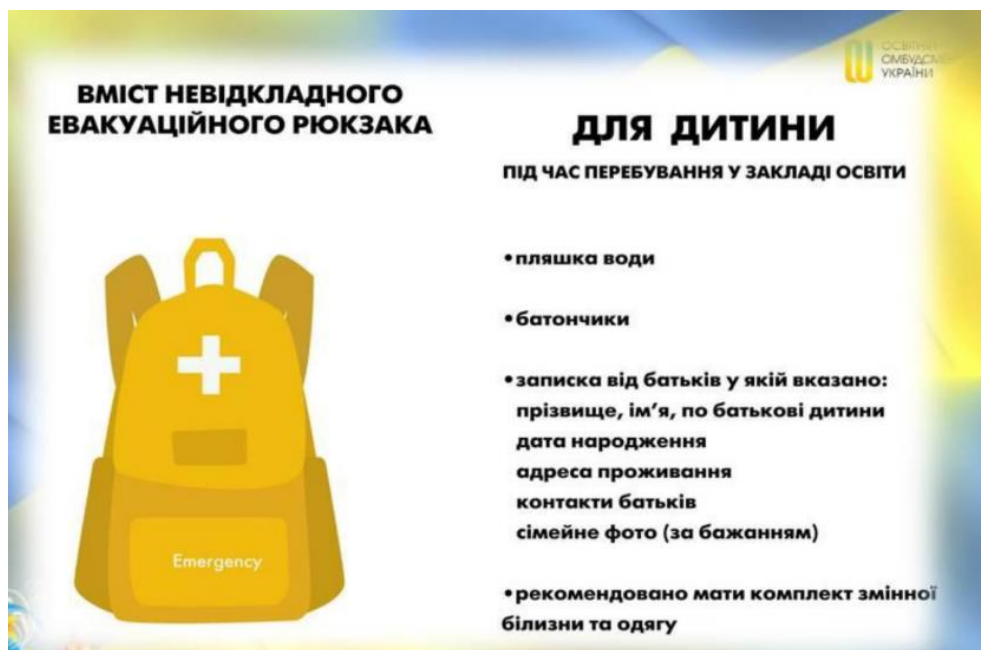

Рис. 1.4. *Інфографіка для виховання дитини в умовах воєнного стану.*

Ресурс: <https://surl.li/dzghvy>

Ці матеріали є доступними на сайті ЗЗСО для вчителів, батьків, учнів, що сформовані із відповідних матеріалів презентацій, які рекомендовані МОН України, тому можна спільно працювати над створенням безпечного освітнього середовища початкової школи.

Рис. 1.5. *Інфографіка для виховання дитини в умовах воєнного стану.*

Ресурс: <https://surl.li/dzghvy>

1.3. Інноваційні і традиційні форми та методи виховання національної ідентичності здобувачів початкової освіти в умовах російської військової агресії

У руслі реалізації завдань виховання національної ідентичності у дітей, як зазначено в Законі України (2022) [38], ЗЗСО повинні працювати над утвердженням української національної та громадянської ідентичності, зокрема йдеться про участь у державних, регіональних та місцевих програмах, або ж шляхом реалізації власних ініціатив у цій сфері (педагогічного колективу школи і батьків із залученням учнів), співпраця з волонтерами, розвиток громадянських компетентностей шляхом створення умов для того, щоб громадяни (школярі) набували та вдосконалювали знання й навички, необхідні під час воєнних дій або надзвичайних ситуацій, забезпечення роботи гуртків, клубів та інформаційних центрів зустрічі з

ветеранами війни, людьми, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, учасниками Революції Гідності, воїнами ЗСУ для зміцнення української ідентичності[76].

На сайті Ліцею, де проводилася дослідницько-експериментальна робота, чітко презентовано ключові засади виховної роботи, серед яких – патріотичне виховання в учнів (<https://surl.li/cnlzec>). Як було зазначено у попередньому підрозділі роботи, патріотичне виховання сьогодні в ЗЗСО – це інвестиція у майбутнє України, у формування свідомого, відповідального та сильного покоління, яке зможе гідно продовжити справу захисту та розбудови своєї держави, а значить і формування національної ідентичності школярів[38]. Адже патріотичне виховання допомагає молодшим учням усвідомити себе частиною великої української нації, зрозуміти її історію, культуру, традиції та цінності. Патріотизм – це не лише знання про свою країну, а й глибоке, усвідомлене почуття любові до неї[39, с. 55]. Уроки патріотичного виховання мають на меті прищепити учням повагу до українських захисників, розуміння ціни свободи та готовність у майбутньому стати на захист рідної землі[Там само, с. 57]. А в умовах інформаційної війни вкрай важливо навчити учнів початкових класів критично оцінювати інформацію, розрізняти правду від фейків та пропаганди[41] (рис. 1.6).

Патріотичне Виховання

Національно-патріотичне виховання

«Патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується».

(В. О. Сухомлинський)

Патріотичне виховання — планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у вихованців почуття патріотизму, тобто доброго відношення до Батьківщини та до представників спільних культур або країни. Таке виховання включатиме розвиток любові до батьківщини, національної самосвідомості й відносин до інших народів, культур

Пошук ... 🔍

АСОЦІЙОВАНА ШКОЛА ЮНЕСКО

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization • UNESCO Associated Schools

ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ

Рис. 1.6. Завдання формування національної ідентичності учнів в руслі патріотичного виховання учнів

Ресурс: <https://surl.li/cnlzec>

Патріотичне виховання, що ґрунтується на знанні реальної історії та національних цінностей, є міцним щитом проти ворожих впливів та маніпуляцій. Крім того, війна приносить трагічні втрати, але вона також висвітлює героїзм і незламність українського народу. З Косівського району Івано-Франківської області дуже багато молодих хлопців (у тому числі випускників Ліцею) захищають нашу країну, частина, на жаль, повернулася «на щиті». Патріотичне виховання в початковій школі сприяє збереженню пам'яті про ці події, про подвиги наших воїнів та цивільних, що є запорукою того, що їхня боротьба не буде марною[38].

У процесі дослідження ми зупинилися над впровадженням інноваційних форм виховання, здебільшого це цифрові ресурси та інструменти, що можна використовувати у будь-якому місці і в зручний час, зокрема дистанційно (п. 2.1). Але, зважаючи на те, що на Гуцульщині, де знаходиться даний Ліцей, дуже шанують етнопедагогіку, яку у свій час описав Р. Скульський, П. Лосюк, М. Стельмахович[70; 90], народні звичаї та

обряди українців, гуцульські традиції та ремесла тощо, то у цьому дослідженні ми намагалися також максимально використовувати ці етнографічні елементи для впровадження в освітній процес з метою формування національної ідентичності учнів початкових класів.

Адже етнопедагогіка відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності учнів початкових класів, на цьому віковому етапі закладаються основи світогляду, цінностей та ставлення до свого народу[70] і дуже важливо, щоб дитина вже у початковій школі відчула цю ідентичність етнографічного середовища через занурення у світ рідної культури[11]. Через мову, усну народну творчість, звичаї та обряди учні навчаються пізнавати світ, бо через колискові пісні, народні ігри, лічилки, загадки, скоромовки, казки й вірші вони знайомляться з багатством рідної мови, її мелодійністю та образністю[91]. Це формує мовну ідентичність і розуміння її значущості як основи національної культури.

Відтак казки, легенди, приказки є потужним джерелом народної мудрості, моральних цінностей, уявлень про добро і зло, про справедливість і героїзм, на основі чого формуються первинні уявлення про національний характер, традиції та звичаї[19]. А участь учнів у святкуваннях народних свят (наприклад, Різдво, Великдень, Івана Купала), знайомство з їхніми символами, обрядами та піснями дає відчуття приналежності до спільної культурної спадщини, тобто створює емоційний зв'язок з минулим і формує почуття гордості за свій народ.

Варто окремо вказати про використання декоративно-ужиткового мистецтва[73], що дуже актуально для Косівського краю. Вивчення орнаментів української вишивки, гончарства, писанкарства, різьблення, розписів пробуджує естетичний смак, розвиває творчі здібності та знайомить з унікальними символами, що мають глибоке значення для української культури[70]. При цьому важливим є створення власних виробів у народному стилі, що закріплює ці знання і вміння.

У руслі традиційних методів навчання і виховання, застосування етнопедагогіки визначаємо як дієвий напрям формування ціннісних орієнтацій молодших школярів, зокрема прищеплення любові до Батьківщини. Через розповіді про героїчне минуле, про захисників України, про красу рідної природи та велич українського народу, етнопедагогіка сприяє вихованню в учнів глибокої любові до своєї землі[90, с.116]. Своєю чергою, народні традиції наголошують на повазі до батьків, бабусь і дідусів, до вчителів і наставників. Використання етнопедагогічних (традиційних) методів і форм навчання і виховання в початковій школі через приклади народної мудрості та поведінкових норм дає змогу виховувати важливі моральні якості, які є основою українського характеру[Там само, с. 119-121].

Якщо йдеться про ставлення до всього українського учнів початкових класів, то воно формується на основі національної самосвідомості. На цьому етапі діти починають усвідомлювати себе представниками українського етносу, розуміти, що вони є частиною великої спільноти з власною історією та культурою. Усвідомлення багатства та унікальності української культури, її внеску у світову спадщину, формує почуття гордості за свою національність[70]. Шляхом впровадження у роботу в НУШ етнопедагогічних засобів ми викликаємо емоційний відгук, у школярів формується патріотизм[38]. Це важливо, оскільки етнопедагогічні елементи легко інтегруються в уроки мови, літературного читання, музики, образотворчого мистецтва, трудового навчання, «Я досліджую світ». Крім того, організація народних свят, гуртків декоративно-ужиткового мистецтва, фольклорних колективів, екскурсій до музеїв народного побуту посилює вплив на процес виховання національної ідентичності молодших школярів в умовах війни[13]. Залучення батьків до вивчення та збереження народних традицій сприяє створенню єдиного етновиховного простору[24].

Вдамося до конкретних прикладів щодо впровадження методів і форм виховання національної ідентичності в учнів початкових класів.

Найбільш поширеними є метод розповіді, бесіди, пояснення в початковій школі, зокрема розповіді вчителя про народні свята, обряди, традиції, видатних діячів української культури, героїв минулого та сьогодення чи бесіди: «Моя родина – частинка України», «Чим пишаються українці», «Символи моєї Батьківщини» (про Герб, Прапор, Гімн, калину, вербу тощо)[32].

Ігрова діяльність активізує учнів на уроках, тому варто застосовувати й народні ігри: «Подоляночка», «Котилася писанка», «Вербовая дощечка», «Козацькі забави» тощо, які розвивають колективізм, кмітливість, повагу до правил, прищеплюють любов до рухливих традицій українців, формують національну ідентичність. Інший тип ігор – дидактичні – «Склади українську вишивку» (з елементів), «Вгадай, що це за предмет побуту», «Склади прислів'я» (з поданих слів), «Подорож картою України» (з акцентом на культурні об'єкти). Дуже люблять в початковій школі сюжетно-рольові ігри: «Ми – українська родина» (відтворення сімейних традицій, святкувань), «Народні майстри» (гончар, вишивальниця, різьбяр).

При вивченні фольклору українців ми практикуємо такі форми роботи: а) читання та інсценування українських народних казок, легенд, байок; б) вивчення напам'ять колискових, щедрівок, колядок, веснянок, народних пісень, віршів українських поетів про Батьківщину; в) робота з прислів'ями та приказками, обговорення їхнього змісту, застосування у повсякденному житті, складання оповідань за їхньою мораллю[39].

Словесні методи мають бути поєднанні з практичною діяльністю учнів. Це: майстер-класи з виготовлення оберегів (лялька-мотанка), писанок (або їх розпис), витинанки, виробів з соломи, аплікацій з українськими орнаментами, колективні проєкти, наприклад, зі створення «Рушника єдності», «Дерева роду», «Карти України з народними символами» тощо. На уроках «Я досліджую світ» важливо залучати дітей до досліджень і експериментування. Тому корисними будуть такі дослідницькі завдання, як

«Моя родина і народні традиції» (інтерв'ю з бабусями/дідусями), «Вишивка моєї бабусі» (дослідження орнаментів)[53].

До практичних також відносимо метод спостереження під час екскурсій до краєзнавчого музею, музею народної архітектури та побуту, майстерні народних ремесел, музею Писанки чи просто у світ гірської природи Карпат. Разом з тим, іноді використовуємо на уроках відеоматеріали про українські народні свята, ремесла, визначні місця України, куди важко потрапити у даний час через війну.

Серед ефективних, на нашу думку, форм організації виховання національної ідентичності учнів в початковій школі варто виокремити такі: уроки-свята: «Українські вечорниці», «Свято осені», «Андріївські вечорниці», Миколай іде до дітей», які можна проводити спільно з батьками учнів; інтегровані уроки такі як, українська мова і народознавство; читання і музичне мистецтво; трудове навчання та образотворче мистецтво (створення виробів за мотивами народної творчості) тощо; уроки-заочні подорожі («Подорож Україною», «Подорож у світ української казки», «Від минулого до сьогодення: історія рідного краю»; уроки-презентації – захист школярами власних дослідницьких проєктів чи створених виробів. Ці форми вважають інноваційними, хоч вони вже традиційно увійшли в освітній процес ЗЗСО в Україні[39].

Крім того, великий потенціал містить позаурочна та гурткова робота для виховання національної ідентичності учнів у НУШ[68]. Це: різного спрямування шкільні гуртки: «Юні етнографи», «Українська вишиванка», «Мистецтво писанкарства», «Народні ігри та забави» та ін. дуже подобається учням участь у народних святкуваннях Різдва, Великодня, Івана Купала, Покрови тощо.

Сьогодні, в час війни, дуже важливим для формування патріотизму та знань про Україну є створення етнографічних куточків у класах та школі. Це можуть бути експозиції з предметами старовинного побуту, зразками вишивок, рушників, народних іграшок. Однак найкраще такі заходи

проводити спільно з родиною дітей, як от батьківські збори на теми українознавства, спільні майстер-класи з виготовлення виробів, залучення батьків з дітьми до збору матеріалів про сімейні традиції, народні ремесла, що побутували в родині. Ефективними вважаємо спільні родинні проекти «Родинне дерево», «Моя родина і Україна», «Бабусина скриня», «Український вінок колись і сьогодні» тощо.

Поміж тим, якщо є нагода, необхідно організовувати екскурсійно-краєзнавчу діяльність в початковій школі, бо це слугує практичному вирішенню досліджуваної нами проблеми. Варто проводити екскурсії до музеїв (історичних, етнографічних, краєзнавчих), пам'яток історії та культури рідного краю, до місць, пов'язаних із видатними українцями. Навесні і влітку можна організовувати спільні пізнавальні походи до мальовничих куточків природи рідного краю, з розповідями про їхнє значення в народній культурі (наприклад, калина як символ).

Застосування цих та інших методів і форм у комплексі дозволяє не лише інформувати учнів про українські традиції та культуру, а й «занурювати» їх у цей світ, викликати емоційний відгук, розвивати почуття приналежності та гордості за свій народ, формуючи тим самим міцну національну ідентичність.

Таким чином, на основі аналізу інноваційних і традиційних методів і форм організації освітнього процесу в умовах війни нами здійснено моделювання педагогічної роботи з виховання національної ідентичності учнів початкових класів (рис. 1.7). При цьому ми ставили важливе завдання не лише щодо виховання патріотизму у дітей, а й допомогти їм усвідомити свою приналежність до українського народу, зрозуміти свою історію, культуру, духовні цінності, розвинути стійкість і віру в перемогу і щасливе майбутнє України.

Тут окреслено методичні кейси з формування національної ідентичності молодших школярів у співпраці з батьками в умовах воєнного стану (рис. 1.7).

Рис. 1.7. *Модель педагогічної діяльності з виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах війни.*

Ресурс: Власна розробка.

1. *Створення безпечного освітнього середовища початкової школи* – це коли дотримання звичного розпорядку дня, чіткі правила та очікування допомагають дітям відчувати стабільність, створення простору, де учні можуть висловлювати свої емоції, питання та страхи без осуду, крім того, вчитель має демонструвати емпатію, розуміння та терпіння, а за потреби і можливості – використання технік релаксації, дихальних вправ, арт-терапії для зняття напруги.

2. *Актуалізація національних символів і цінностей в освітньому процесі НУШ*, що слугують основою виховання національної ідентичності: постійне використання та пояснення значення Державного Прапора України, Державного Герба України та Державного Гімну України, проведення уроків[39], присвячених історії та значенню цих символів, виховання любові до рідної мови, як основи національної ідентичності, заохочення до вільного спілкування українською, читання українських книжок, вивчення українських пісень та віршів, ознайомлення з українськими народними традиціями, святами, обрядами[62]. Проведення тематичних уроків, виховних годин, участь у народних гуляннях (за можливості). При цьому важливо акцентувати на формування таких цінностей, як: патріотизм, повага до старших, взаємодопомога, відповідальність, працелюбність, свобода, гідність, справедливість тощо шляхом обговорення випадків із життя, літератури, історії[38].

3. *Занурення в історію та культуру України у процесі формування національної ідентичності молодших школярів* – розповіді про видатних українських діячів, історичні події, що свідчать про боротьбу українського народу за свою незалежність, ознайомлення з життям та творчістю відомих українських письменників, художників, композиторів, науковців, вивчення українських казок, легенд, пісень, дум, прислів'їв та приказок, використання елементів народної творчості у навчанні, заохочення до відвідування (віртуального або реального, за безпечних умов) музеїв, історичних місць, пам'яток архітектури, що свідчать про багату історію та культуру України.

У додатку В подано конспект заняття в початковій школі про Україну, презентовані завдання варто використовувати на різних уроках з метою формування знань і вмінь учнів з національної тематики.

4. *Розвиток активної громадянської позиції учасників освітнього процесу – батьків, учнів, учителів.* Цей блок включає: залучення усіх до посильних волонтерських ініціатив (наприклад, малювання малюнків для військових, виготовлення оберегів, збір допомоги для переселенців), що допомагає відчувати свою приналежність до спільноти, заохочення до виконання проєктів на теми історії, культури, традицій рідного краю; обговорення подій, що відбуваються в Україні, з акцентом на стійкості українського народу, допомозі світу та вірі в перемогу, а також виховання почуття гордості за свою країну, за її народ, за її досягнення[39].

5. *Співпраця з батьками та громадою з формування національної ідентичності* – пояснення батькам важливості формування національної ідентичності в умовах війни та їхньої ролі в цьому процесі, організація і проведення спільних заходів за участю батьків та громади (тематичні вечори, свята, благодійні ярмарки), залучення до співпраці представників місцевої влади, громадських організацій, ветеранів, митців для проведення виховних заходів.

У вирішенні окреслених завдань важливе значення має участь в групових проєктах, бо це вчить учнів взаємодіяти з оточуючими, вирішувати спільні завдання й спільно працювати заради досягнення єдиної мети. Так званий тимворкінг, що допомагає разом спілкуватися, інтегруватися у середовище класу, вирішувати конфлікти та вдосконалювати соціальні навички.

Висновки до розділу I

Виховання національної ідентичності молодших школярів у період війни орієнтоване на численні виклики, що вимагають комплексного підходу з боку педагогів і батьків. Проблема полягає не лише в передачі знань, а й у створенні умов для формування міцного зв'язку дитини з Україною на тлі постійного стресу та невизначеності.

У першому розділі цієї роботи ми окреслили основні поняття дослідження (національна ідентичність, культурна ідентичність, мовна ідентичність, патріотизм, національні цінності, громадянська освіта, національно-патріотичне виховання та ін.), описали особливості формування національної ідентичності учнів у період воєнного стану, а також подали деякі інноваційні і традиційні форми й методи роботи в початковій школі для вирішення згаданих питань. При цьому варто наголосити, що за таких обставин діти переживають значний психологічний тиск, що безпосередньо впливає на їхнє сприйняття світу та формування ідентичності. Тому важливим завданням є створення відчуття безпеки та передбачуваності, розвиток стійкості та позитивного мислення навіть у складних умовах, що допомагає формувати оптимізм та віру в краще майбутнє України і є невід'ємною частиною національної ідентичності.

Розгляд різних теоретичних підходів у дослідженні – культурологічного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, інтегративного та соціально-комунікативного – показує, що ефективне формування національної ідентичності потребує системного, міждисциплінарного й особистісно значущого розуміння дитини.

У роботі акцентуємо увагу на етнопедагогічних засобах формування національної ідентичності дитини, зокрема з урахуванням краєзнавчого підходу, народної спадщини виховання Гуцульщини. Для цього, окрім іншого, пропонуємо групові проєкти та розвиток емоційного інтелекту, формування соціальних навичок та співчуття в умовах війни в національному вихованні. Вони сприяють формуванню здатності до

співпраці, лідерства, вирішення конфліктів, а також розвитку емпатії та відповідальності, відповідно такі проєкти готують школярів до реального життя, де взаємодія з іншими є ключовим аспектом для успіху країни.

Таким чином, в умовах війни, виховання національної ідентичності молодших школярів є комплексним завданням, що поєднує психологічну підтримку, адаптацію навчання та формування сильних соціальних і емоційних навичок. Це дозволяє учням початкових класів передусім усвідомити свою приналежність до України й стати її активними та стійкими громадянами.

РОЗДІЛ II

МЕТОДИКА ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ ВІЙНИ

2.1. Цифрові ресурси та інструменти для виховання національної ідентичності в учнів початкової школи під час війни

У період воєнного стану в країні виховання національної ідентичності у молодших школярів набуває особливого значення і специфічних форм шляхом упровадження цифрових ресурсів та інструментів, які можуть стати незамінними у цьому процесі, завдяки яким можна зробити навчання інтерактивним, доступним та цікавим. Спробуємо описати деякі цифрові ресурси[61; 61] для виховання національної ідентичності учнів початкових класів, що частково були предметом нашого дослідження під час педагогічного експерименту, який описаний у 2-му розділі кваліфікаційної роботи.

У процесі експерименту ми практикували використання ігрових і навчальних платформ в освітньому процесі, зокрема у формуванні національної ідентичності, що допомагає залучити учнів до вивчення історії, культури та традицій України. Для цього нами було використано навчальні ігри та вікторини: Kahoot!, Quizlet, Blooket (ці платформи дозволяють створювати інтерактивні вікторини та ігри на тему української історії, географії, видатних постатей, народних звичаїв і символів[31]. При цьому ми пропонували дітям завдання, наприклад, про козаків, вишиванку, державні символи, або ж про міста України, постраждалі від війни, щоб підкреслити єдність країни)[78].

Наприклад, використання Kahoot! допомагає у вивченні національних традицій українців, перетворює урок на цікаву пригоду, яка допомагає дітям краще пізнати свою культуру та відчувати приналежність до українського народу[61]. Для цього ми пропонували школярам такі запитання з

використанням цього інструменту (запитання і малюнки до них як підказки для дітей):

1. Яке дерево українці прикрашають на Різдво? (Варіанти: ялинка, береза, тополя).
2. Як називаються святкові яйця, розписані візерунками на Великдень? (Варіанти: крашанки, писанки, дряпанки).
3. Яке свято приходить після Великодня, коли дівчата плетуть вінки з квітів? (Варіанти: Івана Купала, Різдво, Новий рік).
4. Яку крупу ми використовуємо для приготування куті на Святвечір? (Варіанти: гречка, рис, пшениця).
5. Які два кольори має прапор України? (Варіанти: червоний і білий, синій і жовтий, зелений і оранжевий).
6. Як називається традиційна українська сорочка з вишитими візерунками? (Варіанти: футболка, вишиванка, блузка).
7. Яка квітка є національним символом України і повертає голову до сонця? (Варіанти: троянда, мак, соняшник).
8. Який музичний інструмент є символом України, і на ньому грають кобзарі? (Варіанти: гітара, скрипка, бандура).
9. Яка страва є «візитівкою» української кухні і має червоний колір? (Варіанти: картопля фрі, борщ, піца).
10. Як називається традиційний український танець? (Варіанти: гопак, вальс, танго).
11. Що українці печуть на Великдень? (Варіанти: паска, пиріг, торт).
12. Яка квітка є символом України? (Варіанти: троянда, соняшник, ромашка).
13. Яке свято ми відзначаємо 24 серпня? (Варіанти: Новий рік, День Незалежності, Різдво).
14. Який оберіг вішають над дверима для захисту? (Варіанти: підкова, картина, дзеркало).

Деякі із цих завдань нами подано в Додатках до цієї роботи.

Водночас сьогодні в інтернет-середовищі можна знайти розроблені українськими студіями ігри – спеціалізовані мобільні додатки, які навчають української мови, знайомлять з народними казками та героями. Наприклад, сучасні батьки все частіше обирають аудіоказки для своїх дітей[43], а в молодшому шкільному віці ми продовжуємо активно читати народну творчість.

Слухання аудіоказок допомагає учням початкових класів зануритися у світ українського фольклору, познайомитися з героями та моральними традиційними цінностями[43]. А вивчення та виконання українських пісень сприяє запам'ятовуванню української мови, розвиває почуття ритму, формує позитивне ставлення до української культури.

Рис. 2.1. Аудіоказки для дітей українською мовою.

Ресурс: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.alterego.skazkaukr.forkids>

Додаток «Казки дитинства» – це безкоштовна збірка народних та авторських казок, доступних у текстовому й аудіоформатах виключно українською мовою. Цей застосунок розробив мешканець Мукачева і

регулярно його оновлює, додаючи нові історії. Наразі збірка налічує близько 200 казок, 82 з яких доступні в аудіоформаті[43]. Цей ресурс учителі можуть рекомендувати для батьків або ж використовувати фрагменти цих казок на уроках для різних навчальних завдань: Відгадай, з якої казки цей персонаж? Як називається ця казка, фрагмент якого прослухали? Які ще герої є в цій казці? Цим закінчується казка, фрагмент якої прозвучав, і яка її основна ідея, чого вчить ця творчість? Та інші.

Рис. 2.2. Безкоштовний додаток «Казки дитинства».

Ресурс:

https://zatyshok.net.ua/11552/?fbclid=IwAR0O2QwdPoGsjSQA2wxa3ml_W0svR3dSjYRx9sKkF5vI4ZcKYZ_fGsdvYFs

Окрім того, дуже корисними для вивчення історії і традицій України дитячій аудиторії (а це одне із завдань виховання національної ідентичності), є *віртуальні екскурсії*. Для цього варто скористатися GoogleArts&Culture. Хоча не всі колекції безпосередньо стосуються

України, платформа пропонує можливість віртуальних прогулянок також музеями світу. Вчителі можуть обирати українські музеї, якщо вони представлені (наприклад, Національний музей історії України, Музей народної архітектури та побуту «Пирогів»), або ж використовувати матеріали про українську культуру та мистецтво, якщо вони є.

Наприклад, в Івано-Франківську варто відвідати краєзнавчий музей, музично-драматичний театр, а в Коломиї – Музей Писанки. Практично у кожному селі чи місті є свої пам'ятки архітектури і мистецтва, які можуть слугувати дієвим педагогічним засобом в освітньому процесі НУШ[68].

Деякі українські музеї та історичні заповідники пропонують віртуальні тури на своїх сайтах. Це чудовий спосіб показати молодшим школярам архітектурні та історичні місця, природні заповідники України, навіть якщо вони перебувають далеко від них.

Упровадження різного роду відео та аудіоматеріалів в освітній процес дає змогу візуалізувати навчальну інформацію та викликати емоційний відгук у учнів. Так, до прикладу, з розважальною метою можна рекомендувати батькам платформу Маніфест (CorgIT.xyz), яка вже має готовий список українських YouTube-каналів для дітей, що значно полегшує пошук. Тут зібрана лише частина доступних україномовних каналів для дітей на YouTube, наразі платформа пропонує 136 різноманітних дитячих YouTube-каналів, деякі опишемо нижче[8; 15; 51].

«Цікава наука», «Географія України» – українські освітні YouTube-канали, що створюють якісний пізнавальний контент для учнів. Тут вчитель може знайти відеоматеріали до уроків про історію України, українські традиції, видатних українців, природу України, а також відео, які пояснюють поточні події доступною для учнів молодшої школи мовою (з урахуванням вікових особливостей і психологічної безпеки), що важливо в час війни.

Дуже цікавий канал – «Книга - мандрівка. Україна» (https://www.youtube.com/channel/UCHq5vXBXgKpU0_Nxl8pDKyw). Одне із

таких відео про легендарне місто Бахмут, бахмутську сіль – «Сіль Міць, яку всім щиро дарує місто!» (рис. 2.3). Важливо, що озвучення відео виконане голосом Олександра «Терена» Будька, який є добровольцем ЗСУ, ветераном російсько-української війни. Це приклад незламності і патріотизму, а ця мандрівка про те, хто заснував місто та на чому воно «розбагатіло», які труднощі у місті сьогодні і т.п.

Аналогічно знаходимо на порталі й матеріал про інші міста України, а також на теми героїзму українців, традиції і звичаї та ін., залежно від теми уроку, тематики та дидактичної і виховної мети, яку ставить педагог в початковій школі.

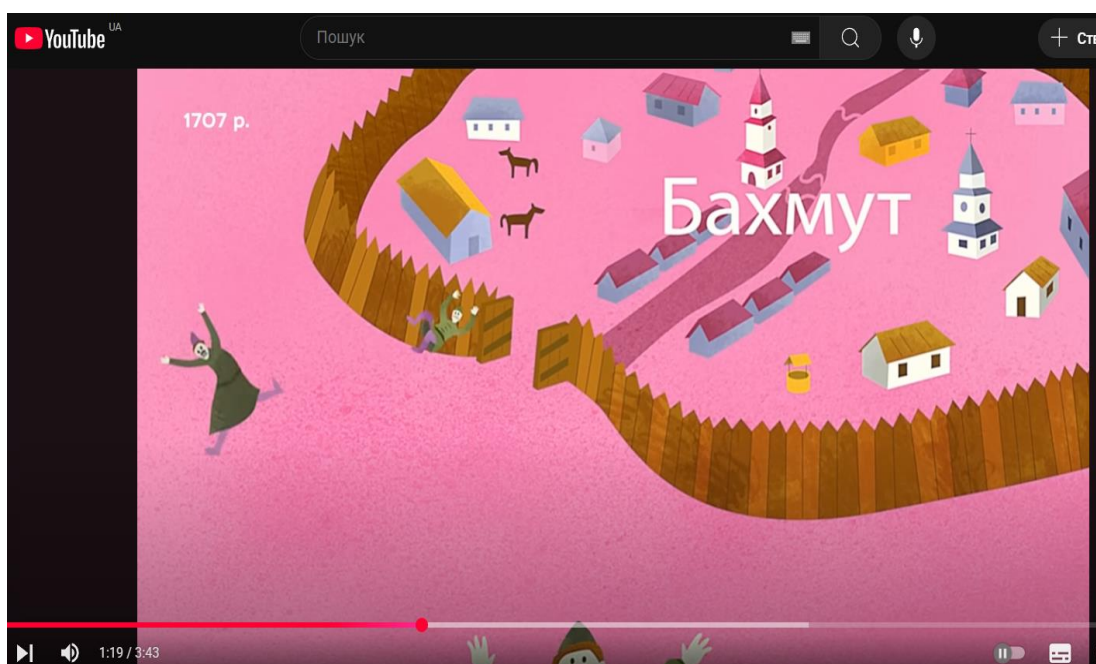

Рис. 2.3. «Книга-мандрівка. Міста. Бахмут»

Ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=AflzaihCSak>

Мультфільми з національною тематикою теж дуже ефективні у використанні, особливо сучасні українські мультфільми, які так люблять учні вже з дошкільного віку, тут часто містяться елементи національного колориту, традицій та героїзму.

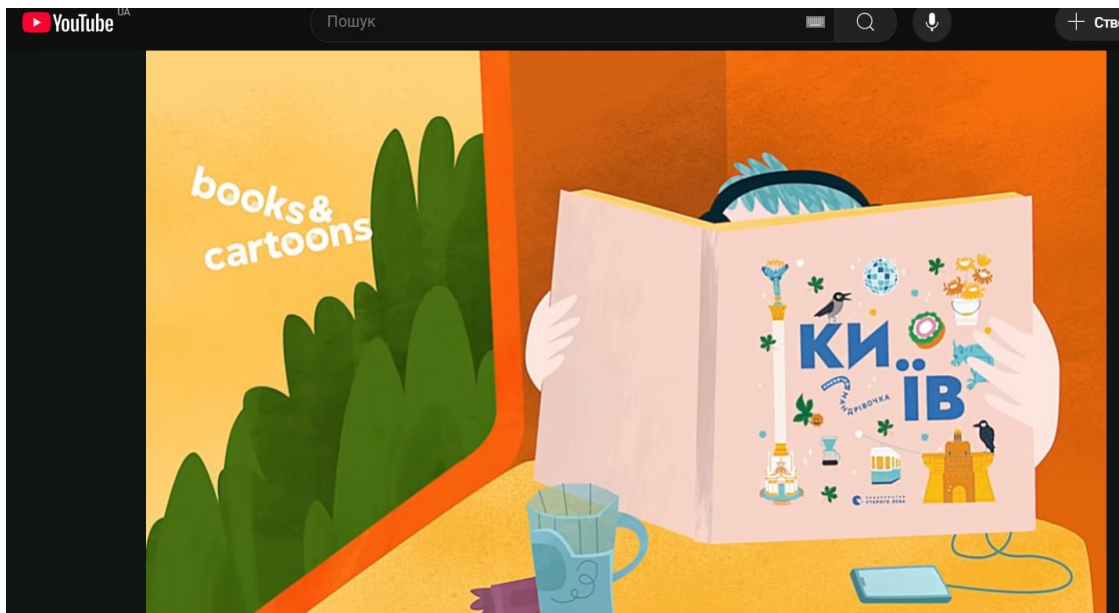

Рис. 2.4. «Книга-мандрівка. Україна: Київ».

Ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=HnnDpbJMw00>

Перегляд таких мультфільмів може сприяти формуванню позитивного образу України, при цьому школярі переглядають їх неодноразово, а значить вивчають і патріотичні пісні, які озвучують цей мультиплікаційний фільм. Приміром, анімаційний серіал «Я з України» (рис. 2.5).

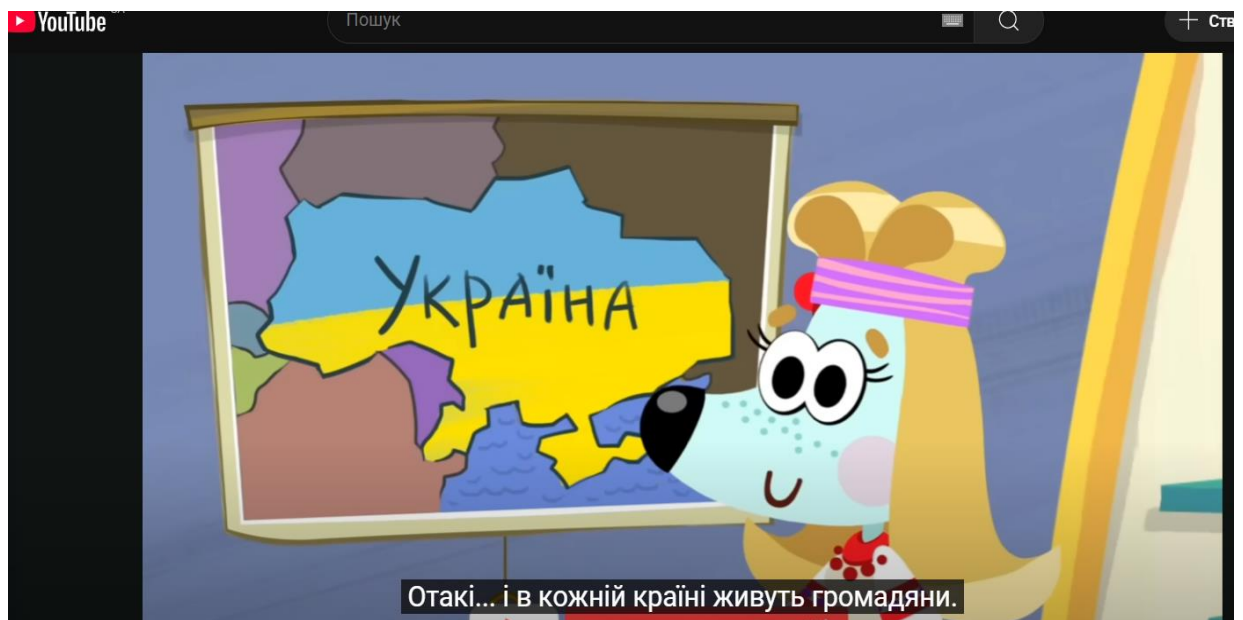

Рис. 2.5. Мультфільми українською мовою для початкової школи.

Ресурс: https://www.youtube.com/watch?v=s7F_TTtY3IU

Або ж вартий уваги анімаційний серіал для дітей молодшого шкільного віку, який є першим в Україні красномовно-історичним, пізнавальним, патріотичним мультиплікаційним фільмом, його рекомендуємо використовувати у формуванні національної ідентичності вихованців. Важливо, що кожна серія цього мультфільму – це цікава мандрівка Україною з казками, легендами, віршами та історією нашого краю (рис. 2.6).

Ці матеріали вчителю варто використати під час проведення уроків «Я досліджую світ» чи літературного читання, коли вивчаються твори про Україну і українство. При цьому маємо позитивні емоційні почуття, які формуються як ціннісний складник національної ідентичності особистості. У початковій школі необхідно створити середовище, яке б могло сприяти вихованню патріотизму, любові до свого краю, мови, пошанування традицій, народних ремесел тощо. Власне, мультфільми чи їхні фрагменти слугують матеріалом для обговорення і стимулювання пізнавальних інтересів в учнів початкових класів.

Рис. 2.6. Анімаційний серіал «Моя країна Україна»

Ресурс: <https://www.youtube.com/watch?v=XhVhZWabfAk>

Серед цифрових платформ варто виділити інструменти для творчості й спілкування у середовищі НУШ, адже залучення учнів до створення власного контенту та обговорення важливих тем допоможе їх активізувати у навчанні. Для цього використовуємо онлайн-редактори, які допомагають створити тематичні проєкти: CanvaforEducation (наприклад, плакати, презентації, комікси на національну тематику, зокрема інфографіка про українських героїв, державні символи або комікси про подорож Україною)[60]. Ці проєкти можуть носити групований характер, тобто учні працюють у команді.

Крім того, групова робота здійснюється ефективно (якщо для цього є необхідні умови в класі чи вдома) з використанням інструментів GoogleDrawings, Jamboard [Там само]. Тут можна спільно малювати, створювати схеми та візуалізувати ідеї, пов'язані з Україною – культура, історія, мистецтво, звичаї та обряди тощо[70].

Цікаві та ефективні завдання з допомогою цифрових інструментів – це створення подкастів і відеоісторій, для чого застосовуємо найпростіші у використанні додатки для запису голосу і редагування відео (наприклад, CapCut, InShot на мобільних пристроях)[20; 21; 22]. Учні можуть записувати свої розповіді про Україну, створювати короткі відеоролики про українські свята, свої патріотичні вірші, святкування родинних свят вдома – Великдень, Святий вечір, Йордан тощо. Але в початковій школі це завдання учні виконують спільно з батьками, і тут забезпечується відповідна педагогічна співпраця між учасниками освітнього процесу у формуванні національної ідентичності.

У даний час у початковій школі ми практично не користуємося такими онлайн-платформами для спілкування та обговорень, як :GoogleMeet, Zoom[60]. Однак це хороший досвід, який здобутий ще з часів пандемії коронавірусу і в час війни для проведення онлайн-зустрічей, де учні початкових класів можуть обговорювати важливі теми, пов'язані з війною та національною ідентичністю, висловлювати свої почуття та ділитися

ідеями чи враженнями[72]. Тому вчителю необхідно створити розвивальне освітнє середовище в початковій школі на засадах довіри і емпатії.

Крім того, цифрові сервіси[41] можна застосовувати для уроків-візуалізації відповідного матеріалу, як хмаринки-слів на дані теми або ж ребуси з відповідними словами: перемога, батьківщина, національність, патріотизм та ін. (рис. 2.7, 2.8, 2.9).

Рис. 2.7. Хмара слів на теми національної ідентичності у початковій школі.

Ресурс: Власна розробка.

Рис. 2.8. Тематичний ребус для використання у початковій школі: слово «Перемога».

Ресурс: Власна розробка.

Таким чином, серед дієвих, описаних вище, цифрових інструментів для початкової школи[60] у воєнний час та з метою вирішення завдань виховання національної ідентичності учнів, важливо користуватися платформами для інтерактивного опитування учнів, створення презентацій та відео, освітніми каналами для перегляду навчальних відео чи візуалізації матеріалів як підготовка до уроків педагога – презентації, плакати, комікси, ребуси тощо[36].

Рис. 2.9. Ребус зі словом «Україна».

Ресурс: Власна розробка.

Під час використання такого матеріалу необхідно в умовах війни дбати про безпеку й конфіденційність, тобто контролювати зміст, до якого мають доступ учні, та забезпечити їхню безпеку в мережі Інтернет. Крім того, варто застосовувати цифрові ресурси, які допомагають їм впоратись зі стресом та тривогою через війну. При цьому наголошуємо передусім на позитивних аспектах національної ідентичності – стійкості українців, єдності громади, прагненні до перемоги та відбудови своєї країни. Всі матеріали та інструменти повинні відповідати віку та рівню розвитку учнів

початкової школи, які вдало інтегруються в освітній процес при реалізації різних змістових ліній. Окрім того, співпраця з батьками учнів допоможе використовувати згадані ресурси вдома, наприклад, для обговорення важливих тем, виконання завдань, слухання твору тощо.

Отже, застосування цифрових інструментів і ресурсів дає змогу збагатити знання учнів про Україну в цілому (знаннєвий складник ідентичності), формувати у них почуття гордості за свою країну (ціннісний складник), розвивати патріотизм та усвідомлену національну ідентичність навіть у найскладніші часи (практичний складник).

2.2. Методика організації педагогічного експерименту: критерії, показники, рівні сформованості національної ідентичності в молодших школярів

Для того, щоб вивчити стан окресленої проблеми в педагогічній практиці (у початковій школі), під час дослідження нами проведено опитування вчителів початкових класів, щоб виявити їхнє ставлення, готовність і труднощі щодо виховання національної ідентичності учнів у реаліях війни. В анкетуванні взяли участь 20 педагогів початкової школи. Анкетування було добровільне й анонімне. Опитування проводилося у форматі онлайн з допомогою розробленої нами анкети в GoogleForm. Бланк анкети подано в додатку А дипломної роботи.

Проаналізуймо відповіді вчителів.

На рис. 2.10. бачимо, що 60% (12 вчителів) респондентів вважають, що досліджувана проблема є дуже актуальна, третина (30%, тобто 6 вчителів) вказали, що «важлива», і тільки по одному опитаному, що відповідно складає по 5% заявили, що це питання є не дуже важливе або не вважає його актуальним. Але фактично 90% опитаних зауважили, що це питання потребує впровадження в шкільній практиці, що вважаємо позитивним явищем.

Наскільки, на Вашу думку, важливо формувати національну ідентичність у молодших школярів в умовах війни?

20 відповідей

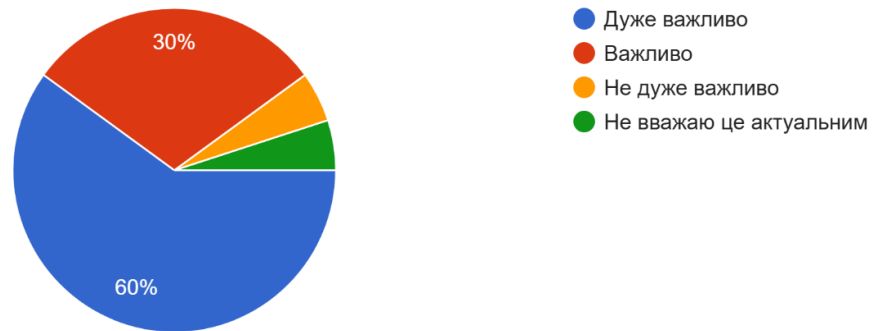

Рис. 2.10. *Ставлення учителів до актуальності формування національної ідентичності молодших школярів.*

Ресурс: Власна розробка.

Як засвідчують дані, подані на наступному рисунку, 30% опитаних вважають, що чинні освітні програми для початкових шкіл та підручники повністю сприяють вихованню національної ідентичності молодших школярів, у т.ч. в умовах війни; відповідно по 35% – обрали наступні відповіді «частково сприяють» і «мало сприяють». Жодний учитель не вказав, що «зовсім не сприяють», це означає, що вони працюють у плані реалізації ідей національного виховання учнів при викладанні різних навчальних предметів.

Якою мірою нинішні освітні програми та підручники, на вашу думку, сприяють ефективному вихованню національної ідентичності в умовах війни?

20 відповідей

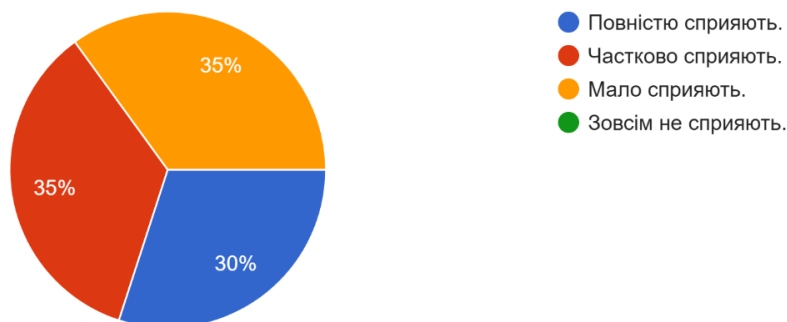

Рис. 2.11. *Про методичне забезпечення процесу формування національної ідентичності молодших школярів (за даними опитування вчителів).*

Ресурс: Власна розробка.

Опитування показало, що 45% (9 осіб) учителів початкової школи зауважили зміни у поведінці своїх учнів щодо зацікавлення національними питаннями в умовах війни. Стільки ж опитаних вказали, що дещо посилюється зацікавлення учнів, а значить, що в сумі 90% педагогів позитивно відгукнулися на дане питання.

Щодо підтримки адміністрацією школи, зокрема методичної, щодо формування національної ідентичності школярів, то ми не отримали категоричних заяв з цього питання. Так, 35% вчителів зазначили, що повністю підтримують їх у цьому питанні, а 45% – частково, відповідно 20% осіб зауважили, що вони займають нейтральну позицію і практично не втручаються в цей процес, тобто це власна ініціатива і творчість кожного педагога щодо виховної місії уроків, які містять потенціал для формування національної ідентичності молодших школярів.

Чи спостерігаєте ви зміни у ставленні учнів початкових класів до питань національної ідентичності після початку повномасштабної війни?

20 відповідей

Рис. 2.12. *Розуміння учнями питань національної ідентичності у період війни (за даними опитування вчителів).*

Ресурс: Власна розробка.

Чи відчуваєте ви достатню методичну підтримку з боку адміністрації школи/методичних служб щодо виховання національної ідентичності в умовах війни?

20 відповідей

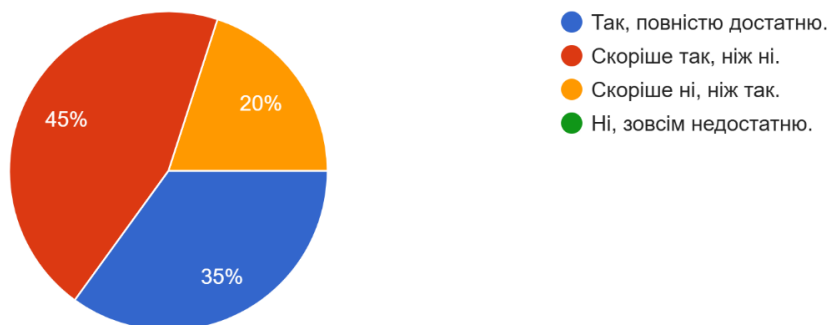

Рис. 2.13. *Підтримка керівництва ЗЗСО питань формування національної ідентичності у період війни (за даними опитування вчителів).*

Ресурс: Власна розробка.

Відтак, ми поцікавилися, як часто вчителі інтегрують національні елементи в освітній процес, проводять уроки чи виховні години відповідного змісту. Отже, за даними нашого дослідження, 35% педагогів

практично щодня чи кілька разів на тиждень проводять заходи з виховання національної ідентичності учнів в початковій школі, більше половини (60%, що становить 12 осіб) роблять це часто, як вони вважають, тобто кілька разів на місяць, і тільки одна вчителька вказала, що робить це іноді, тобто мінімум один раз на місяць.

Наскільки часто ви включаєте елементи виховання національної ідентичності у свою повсякденну освітню діяльність (уроки, виховні години, позакласні заходи)?

20 відповідей

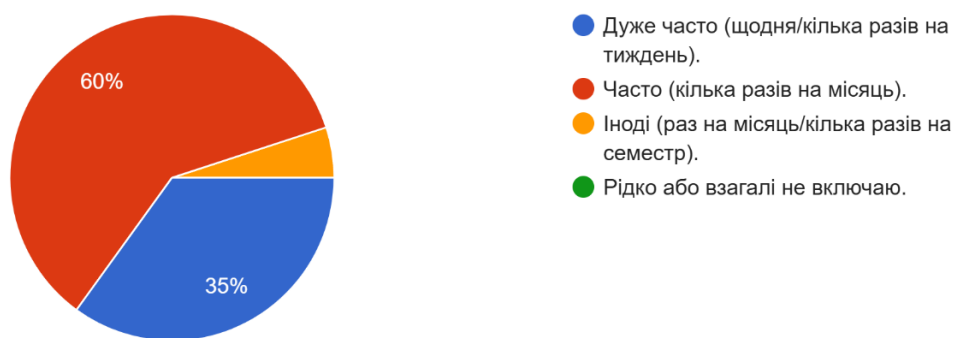

Рис. 2.14. *Систематичність роботи з формування національної ідентичності учнів (за даними опитування вчителів).*

Ресурс: Власна розробка.

Серед важливих аспектів процесу формування національної ідентичності учнів початкових класів, більшість респондентів, якими були педагоги, зазначили «формування почуття патріотизму та любові до Батьківщини» (95%), «розвиток критичного мислення щодо інформації про війну та Україну» (90%), «усвідомлення себе частиною українського народу» (75%), «знання історії та культури України» (80%). З огляду на ці відповіді, в процесі дослідницької роботи ми зосередилися на узагальненні дидактичних матеріалів до уроків з метою виховання національної ідентичності молодших школярів.

Які з наведених аспектів національної ідентичності ви вважаєте найбільш важливими для формування в учнів початкових класів в умовах війни?

20 відповідей

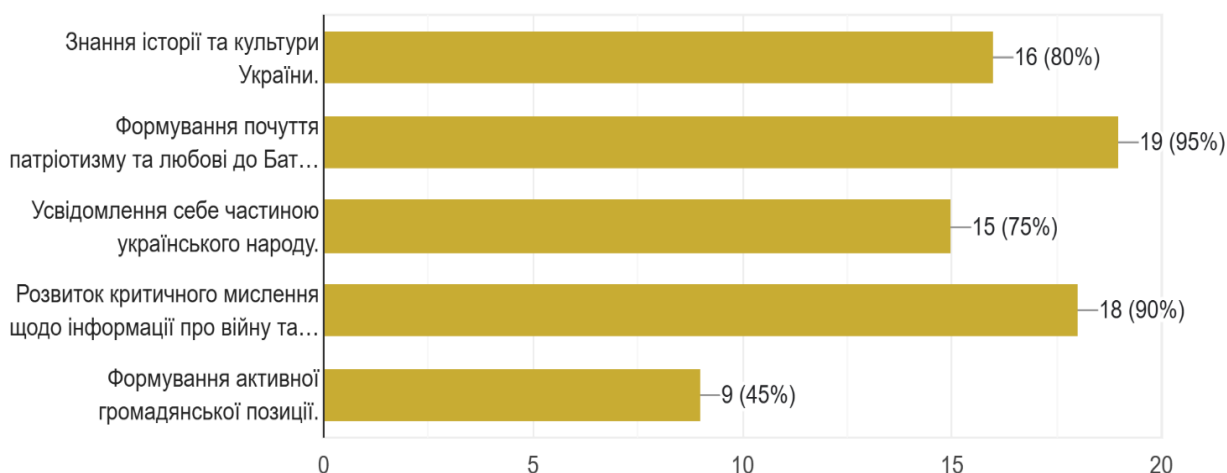

Рис. 2.15. *Напрями освітньої діяльності з виховання національної ідентичності молодших школярів у період війни (за даними опитування педагогів)¹.*

Ресурс: Власна розробка.

Якщо фактично всі вчителі задіяні до виховання національної ідентичності здобувачів початкової освіти, тобто проводять часто різного роду заходи, ми запитали їх про ефективні форми організації освітнього процесу для вирішення цих завдань. Як бачимо на рисунку, вони вказали на: розповіді про героїв ЗСУ / місцевих героїв (90%), години спілкування / класні години (90%), тематичні свята (напр., День Незалежності, День Прапора, День Гідності та Свободи тощо) (75%), інтеграцію тем в зміст уроків (літературне читання, мистецтво, Я досліджую світ тощо) (70%), робота з символікою (герб, прапор, гімн) (70%), співпраця з батьками (40%), соціальні проєкти (30%). Звичайно, вони періодично проводять і бесіди, залучення учнів до творчих робіт відповідного спрямування, якщо це передбачено навчальною програмою відповідного уроку.

¹ Респонденти мали змогу обирати кілька варіантів відповіді на дане запитання.

Які форми роботи ви використовуєте для формування національної ідентичності учнів?
(можна обрати кілька варіантів)

20 відповідей

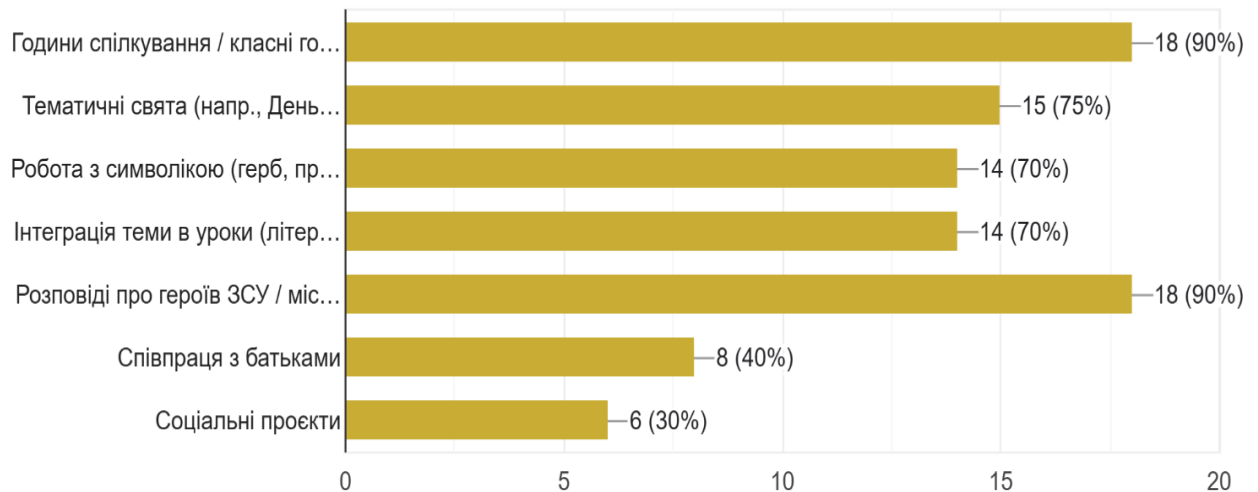

Рис. 2.16. *Форми роботи з виховання національної ідентичності молодших школярів у час війни (за даними опитування педагогів).²*

Ресурс: Власна розробка.

Наступне питання анкети стосувалося того, як війни змінила ставлення самих учителів до проблеми виховання національної ідентичності учнів початкових класів. Нижче приведено їхні відповіді на це запитання:

«Кардинально змінила ставлення до цього питання в професійній діяльності»,

«Я зрозуміла потребу національного виховання учнів як першочергову», «Збройна агресія ворога формує ненависть до ворогів і почуття єдності свого народу»,

«У період війни, особливо зараз, є роздвоєність щодо цих питань. Такого не було на початку війни»,

«Дуже вплинула, особливо на початку війни в 2022р. була потужна хвиля підтримки ЗСУ, дітей ВПО, громади, тобто це про почуття єдності нації»,

²Респонденти мали змогу обирати кілька варіантів відповіді на дане запитання.

«Війна перевернула все у моєму розумінні! Ніколи б не могла подумати, що у наш час можуть відбуватись такі речі! З впевненістю можу сказати, що тепер, як ніколи раніше, починаючи від молока матері, ми маємо закладати нашим дітям основи патріотизму, розуміння того, до якої нації ми належимо, закладати важливість мови, як основної ознаки приналежності до конкретного народу! Маємо закладати любов до всього свого, рідного, українського!!! Тут можна дуже багато писати, але у вчителів є вагомий вплив на дітей, оскільки з майбутнім поколінням ми проводимо дуже багато часу! Формування національної ідентичності та патріотичних якостей у дітей - це мабуть завдання номер 2 для педагога після основних завдань з освітньої діяльності!»,

«Це дуже глибоке і важливе питання. Війна кардинально змінює сприйняття багатьох речей, і для педагога – це особливо болісний, але й водночас формуючий процес.»

«Так, значно посилилась зацікавленість і розуміння», «Війна докорінно змінила моє розуміння патріотизму і національної свідомості.», «Дуже сильно, я зрозуміла по-іншому завдання громадянського і національного виховання дітей і молоді»,

«Війна по-іншому допомогла зрозуміти українцям свою ідентичність і відчувати відповідальність за долю країни»,

«Змінила децю моє ставлення до національного виховання у професійній діяльності»,

«Важко відповісти... Війна змінила все і всіх. Звичайно, як ніколи розумієш, що у наш час потрібно прививати дітям почуття патріотизму та національної ідентичності! З дитинства ми повинні розуміти, хто є хто!»,

«Завжди знала, що кожна свідомо людина має любити свою країну, рідну мову, звичаї, культуру! З початком повномасштабного вторгнення ці переконання у мені лише підсилились!»,

«Посилилось почуття національної ідентичності і громадянської відповідальності»,

«Війна зробила для мене патріотизм глибшим і справжнім. Я зрозуміла, що це не лише слова, а щоденна робота для майбутнього країни – через навчання, підтримку дітей, плекання любові до мови та культури. Національна ідентичність тепер для мене – це гордість за свій народ і відповідальність виховувати свідомих українців.»

«Війна сприяє підвищенню рівня відповідальності вчителя за виховання патріотизму та національної ідентичності».

Отже, ситуація воєнного стану в Україні істотно вплинула на вчительство, ми бачимо, як емоційно вони зізнаються про свої почуття, відчуття, відповідно намагаються втілити свої переконання у педагогічній діяльності, тобто вихованні майбутнього українського покоління, яке повинно бути національно свідомим і відповідальним за долю своєї країни. Переконання учителів мають важливе значення у результативності їх освітньої діяльності у вихованні національної ідентичності в початковій школі.

Для того, щоб зрозуміти, на які завдання акцентувати увагу в освітній діяльності в умовах експерименту, ми запитали вчителів про пріоритети, які вони виокремлюють в національному вихованні учнів в початковій школі.

Таблиця 2.1

Пріоритети вчителів у вихованні національної ідентичності учнів початкових класів умовах війни

Що, на Вашу думку, є найважливішим у вихованні громадянина України сьогодні?

1. Виховання патріотизму і любові до своєї землі і людей
2. Виховання національних почуттів і гордості за свою країну
3. Почуття солідарності та емпатії під час війни, підтримка один одного в школі і вдома

4.	Виховання патріотизму (здорового) є дуже важливо
5.	Національна гордість за свою країну, владу і її громадян
6.	Я вважаю, що найважливішим у вихованні громадянами України сьогодні є виховувати людину, яка щиро любить свою державу і розумію, якою дорогою ціною нам дається життя сьогодні!
7.	Найважливіше у вихованні громадянина України сьогодні – виховати Людину з цінностями.
8.	Патріотизм та націоналізм
9.	Як педагог, я усвідомила, що виховання громадянина починається з дрібниць – як дитина ставиться до прапора, чи знає слова гімну, як говорить про свою країну. Патріотизм – це не лише гучні гасла, а повага до людей поруч, відповідальність, доброта, небайдужість
10.	Виховання патріотизму, любові до української мови і гордості за свою Україну
11.	Формування національно-патріотичних почуттів, відчуття себе частинкою України
12.	Формування національної ідентичності і любові до своєї країни уже з дошкільного віку
13.	Виховання національної свідомості і громадянської відповідальності
14.	Любов до рідної землі! І віра у щасливе майбутнє та перемогу нашої держави!
15.	Найважливішим у реаліях воєнного часу є виховувати у дітей почуття справжнього патріотизму та любові до України! Усіма можливими засобами впливу показувати дітям власним прикладом, як любити Україну, рідну мову, свою культуру, усе наше, українське!
16.	Патріотизм

17. Найважливіше у вихованні громадянина України сьогодні – формувати любов до Батьківщини, повагу до рідної мови та культури, відповідальність за свої вчинки й готовність діяти на благо країни.

18. Зберегти свої державні кордони, мову і культуру українського народу

Дослідження рівня сформованості національної ідентичності молодших школярів потребує цілеспрямованого і системного підходу, оскільки виховання таких цінностей не є просто в умовах школи. Оскільки це процес динамічний, що стосується формування особистості молодшого школяра в цілому[54], то й дослідження рівня національної ідентичності потребує врахування вікових особливостей дітей, їхнього сприйняття світу, впливу сім'ї, школи, соціуму та ін.[70].

Під час організації та здійснення педагогічного експерименту нами було використано такі методи дослідження:

1) спостереження за поведінкою учнів у школі у повсякденних ситуаціях (ігри, спілкування, реакція на символіку) та за конкретними проявами національної ідентичності під час тематичних занять, свят, виховних заходів[70];

2) бесіди з дітьми за заздалегідь розробленим планом, коли запитання були адаптовані до молодшого шкільного віку, зрозумілі та не викликали дискомфорту; бесіди з батьками і вчителями (для отримання інформації про домашнє виховання, ставлення сім'ї до національних традицій, спостереження педагогів);

3) анкетування (учні 3-го класу) з використанням простих анкет з картинками або короткими, зрозумілими питаннями, які допоможуть виявити знання про національні символи, свята, традиції.

4) анкетування учителів щодо рівня сформованості національної ідентичності молодших школярів;

5) проєктивні методики: малюнкові тести (запропоновано дітям намалювати тематичні малюнки «Моя Україна», «Наш дім», «Моє улюблене українське свято», здійснено аналіз змісту малюнків, використання національної символіки, кольорів, сюжетів; ігри, що моделюють національні свята, традиції, героїчні вчинки[90]; спостереження за поведінкою дитини, її ставленням;

6) аналіз результатів творчої праці учнів – малюнки, аплікації, вироби, створені дітьми на тематику України, народних звичаїв, а також перекази прочитаних творів української літератури, власні твори, вірші.

7) створення експериментальних ігрових ситуацій, що стимулюють прояв національних почуттів (наприклад, проведення вікторин на знання українських казок, пісень, історії тощо).

Формування національної ідентичності у молодших школярів є багатогранним процесом, тому для її оцінки необхідне виокремлення деяких критеріїв, кожен з яких має свої показники.

У нашому дослідженні ми традиційно обрали такі критерії, як: *знаннєвий* (відображає обсяг і характер знань учня про Україну), *ціннісний* (характеризує емоційне ставлення, почуття до України, її історії, культури) і *поведінковий* (відображає вияв національної ідентичності у вчинках, діяльності, спілкуванні), тобто практичний аспект.

У таблиці 2.2. нами дібрано показники до кожного з цих критеріїв.

**Критерії і показники сформованості національної ідентичності учнів
початкових класів**

<i>Критерій</i>	<i>Показники</i>
<i>Знаннєвий</i>	<p>Знання державної символіки (прапор, герб, гімн України).</p> <p>Знання про Батьківщину (назва країни, столиця, рідне місто/село, річки, гори...).</p> <p>Знання про українську мову, розуміння її значення, бажання спілкуватися українською.</p> <p>Знання про видатних українців (відомих історичних постатей, діячів культури, кіно).</p> <p>Знання про народні свята та традиції (Різдво, Великдень, Івана Купала, День незалежності), деякі традиції (писанкарство, вишиванка, різьба по дереву).</p> <p>Знання про народну творчість (українські казки, пісні, прислів'я, приказки).</p>
<i>Ціннісний</i>	<p>Почуття любові до України (емоційні вислови, позитивне ставлення до своєї країни).</p> <p>Почуття гордості за Україну (висловлювання гордості за досягнення, красу країни, українських воїнів).</p> <p>Повага до національних символів (дбайливе ставлення до прапора, герба).</p> <p>Емоційний відгук на українські пісні, казки, свята (вияв радості, зацікавленості, бажання брати участь у родинних святкуваннях).</p> <p>Позитивне ставлення до української мови (бажання слухати, розуміти, вивчати).</p> <p>Усвідомлення своєї приналежності до українського</p>

	<p>народу.</p> <p>Емпатія до українського народу (співчуття у часи війни, радість за успіхи).</p>
<i>Поведінковий</i>	<p>Використання української мови у спілкуванні.</p> <p>Участь у заходах національно-патріотичного спрямування.</p> <p>Дбайливе ставлення до природи рідного краю як частини Батьківщини.</p> <p>Шанобливе ставлення до традицій, що передаються в родині.</p> <p>Прояв ініціативи у пошуку інформації, читання українських книг.</p> <p>Бажання малювати народні орнаменти, співати українські пісні, вивчати вірші.</p>

На основі поданих критеріїв і показників виокремлено такі рівні національної ідентичності молодших школярів, які вважаємо умовними, оскільки цю цінність дослідити досить непросто і процес формування є поетапним і тривалим (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Рівні сформованості національної ідентичності молодших школярів

<i>Рівні</i>	<i>Характеристика рівнів за певними критеріями</i>
<i>Низький</i>	<p>Учень має мінімальні, уривчасті знання про Україну, її символіку. Може плутати назви, події. Знає лише окремі елементи народних традицій без розуміння їх значення.</p> <p>Школяр виявляє емоційне ставлення до України, яке є невиразне, пасивне; може не виявляти особливого</p>

	<p>інтересу до національних символів або традицій. Почуття гордості та любові до Батьківщини виражені слабо або відсутні.</p> <p>Не проявляє активності у заходах національно-патріотичного спрямування. Не виявляє бажання використовувати українську мову (якщо є вибір іншої). Пасивний у вивченні української культури.</p>
<i>Базовий</i>	<p>Школяр знає основні державні символи, назву столиці, рідного міста/села. Має загальні уявлення про деякі народні свята та традиції, може назвати 1-2 відомих українців. Знання носять здебільшого репродуктивний характер (відтворення).</p> <p>Учень виявляє позитивне, але неглибоке емоційне ставлення до України, може висловити, що любить свою країну, але без глибоких пояснень. З повагою ставиться до національних символів та емоційно відгукується на українські пісні, казки.</p> <p>Бере участь у заходах національно-патріотичного спрямування, але не завжди активно. Може і вміє спілкуватися українською мовою. Виявляє інтерес до української культури, але потребує стимуляції ззовні. Пишається українськими військовими у боротьбі з російськими агресорами.</p>
<i>Високий</i>	<p>Учень має стійкі, системні знання про Україну, її історію, культуру, традиції, видатних діячів, розуміє значення державних символів та може вільно розповідати про народні свята, звичаї, традиції.</p> <p>Здобувач освіти виявляє глибоке, усвідомлене почуття любові, гордості та поваги до України,</p>

	<p>емоційно співпереживає подіям в країні та на фронті. Активно висловлює свою приналежність до українського народу.</p> <p>Виявляє активність та ініціативність у всіх заходах національно-патріотичного спрямування. Розмовляє українською мовою, виявляє інтерес до вивчення української культури, історії, традицій. Проявляє творчість у діяльності, присв'яченій національній тематиці (малювання, вишивка, писанкарство, складання історій).</p> <p>Виявляє гордість за сміливість ЗСУ у відстоюванні свободи у битві з російськими агресорами.</p>
--	--

Отже, як видно з табл. 2.2, нами виокремлено рівні національної ідентичності молодших школярів – низький, базовий і високий.

2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи з виховання національної ідентичності в освітньому середовищі початкової школи

Для практичної апробації запропонованого методичного забезпечення з виховання національної ідентичності учнів початкової школи, нами проведено педагогічний експеримент на базі.

У дослідженні були задіяні учні 3 класу – 3-А клас як контрольний (21 учень), 3 -В клас як експериментальний (20 учнів).

Результати дослідження подано у табл. 2.3, 2.4 і 2.5. Виявлення окреслених вище рівнів нами проводилося за визначеними критеріями – знаннєвим, ціннісним і поведінковим, що відображено нижче.

***Рівні сформованості національної ідентичності учнів:
знаннєвий критерій (на початку та наприкінці формувального
експерименту)³***

Рівні	Кількість учнів, %			
	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	КК	ЕК	КК	ЕК
Високий	3 (14,3%)	3 (15%)	4 (19,1)	7 (35%)
Базовий	10 (47,6%)	9 (45%)	10 (47,6%)	10 (50%)
Низький	8 (38,1%)	8 (40%)	7 (33,3%)	3 (15%)

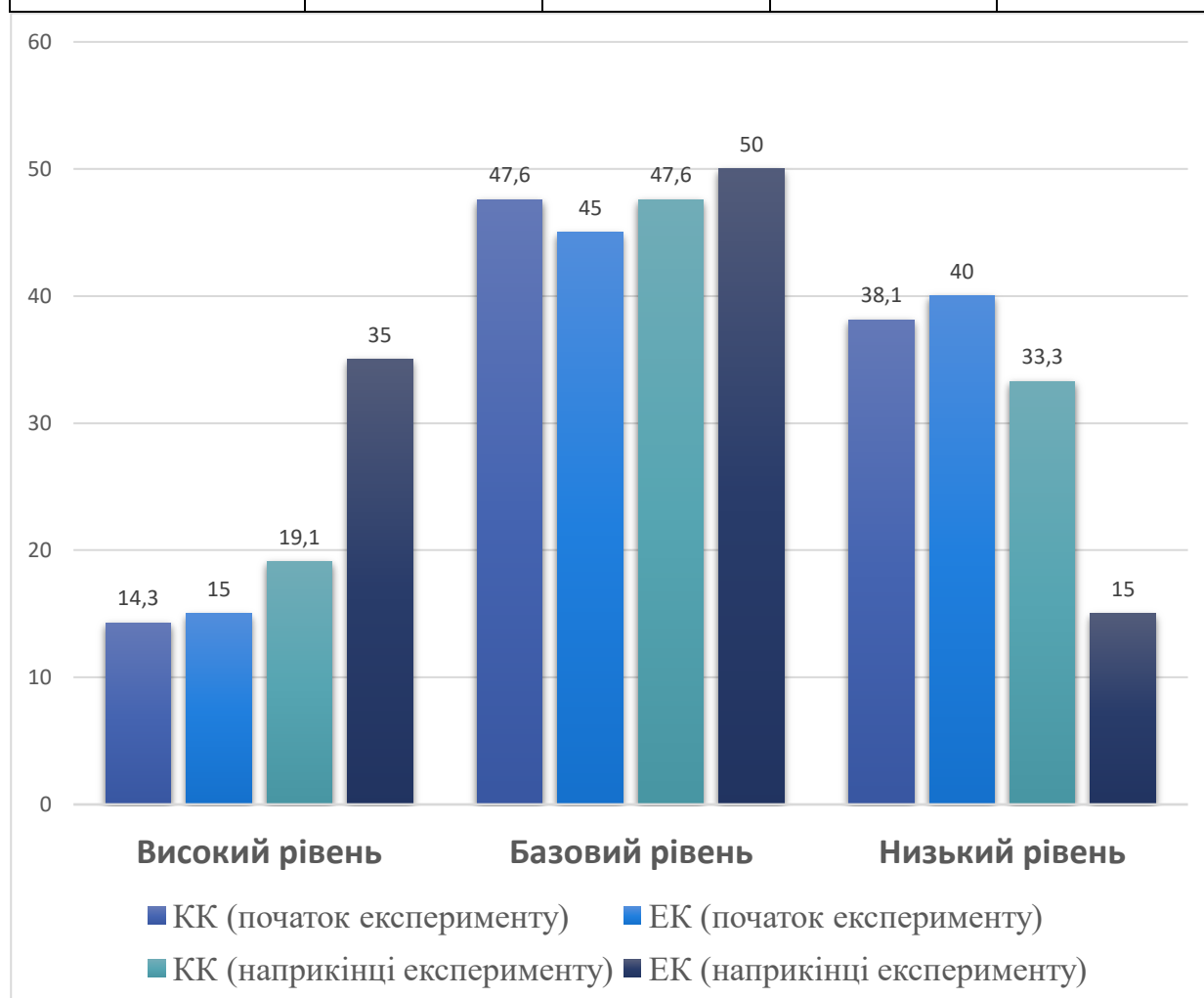

Рис. 2.17. Рівні національної ідентичності молодших школярів за знаннєвим критерієм.

³ КК-21 учень, ЕК – 20 учнів.

Результати констатувального етапу експерименту показали недостатній рівень володіння учнями КК та ЕК знаннями про Україну. Зокрема, значна частина школярів мала обмежені уявлення про символи України, народні свята, історичні відомі постаті, події тощо. Діагностика рівня знань за цим компонентом проводилася здебільшого під час уроків читання, «Я досліджую світ», індивідуальних бесід та дидактичних ігор [60] і показала, що більшість молодших школярів мали базовий рівень національної ідентичності: цей рівень зафіксовано у 10 учнів (47,6%) у КК та у 9 учнів (45%) в ЕК. Такі дані свідчать про їхній інтерес до національно значущої інформації, хоча знання носили здебільшого репродуктивний характер.

На початку експерименту школярі мали труднощі з розумінням історичних подій і пов'язаних з ними видатних особистостей. Їхні знання були здебільшого репродуктивними: вони знали основні символи, назву столиці, рідного міста/села, але не могли їх проаналізувати чи застосувати. Крім того, з'ясувалося, що не всі батьки займаються патріотичним вихованням дітей[90], часто покладаючись на школу.

Отож, аналіз даних формувального етапу показав, що на початку дослідження 38,1% учнів у КК та 40% (8 учнів) в ЕК мали низький рівень знань про Україну. Після завершення формувального етапу експерименту спостерігались позитивні зміни. У КК частка учнів із низьким рівнем зменшилася до 33,3%, а кількість учнів із високим та базовим рівнями зросла, в той час як у ЕК показники були значно вищими: кількість школярів із низьким рівнем істотно знизилася з 8 до 3 учнів, що у відсотках складає з 40% до 15%, тобто приріст за цим рівнем становив 25%.

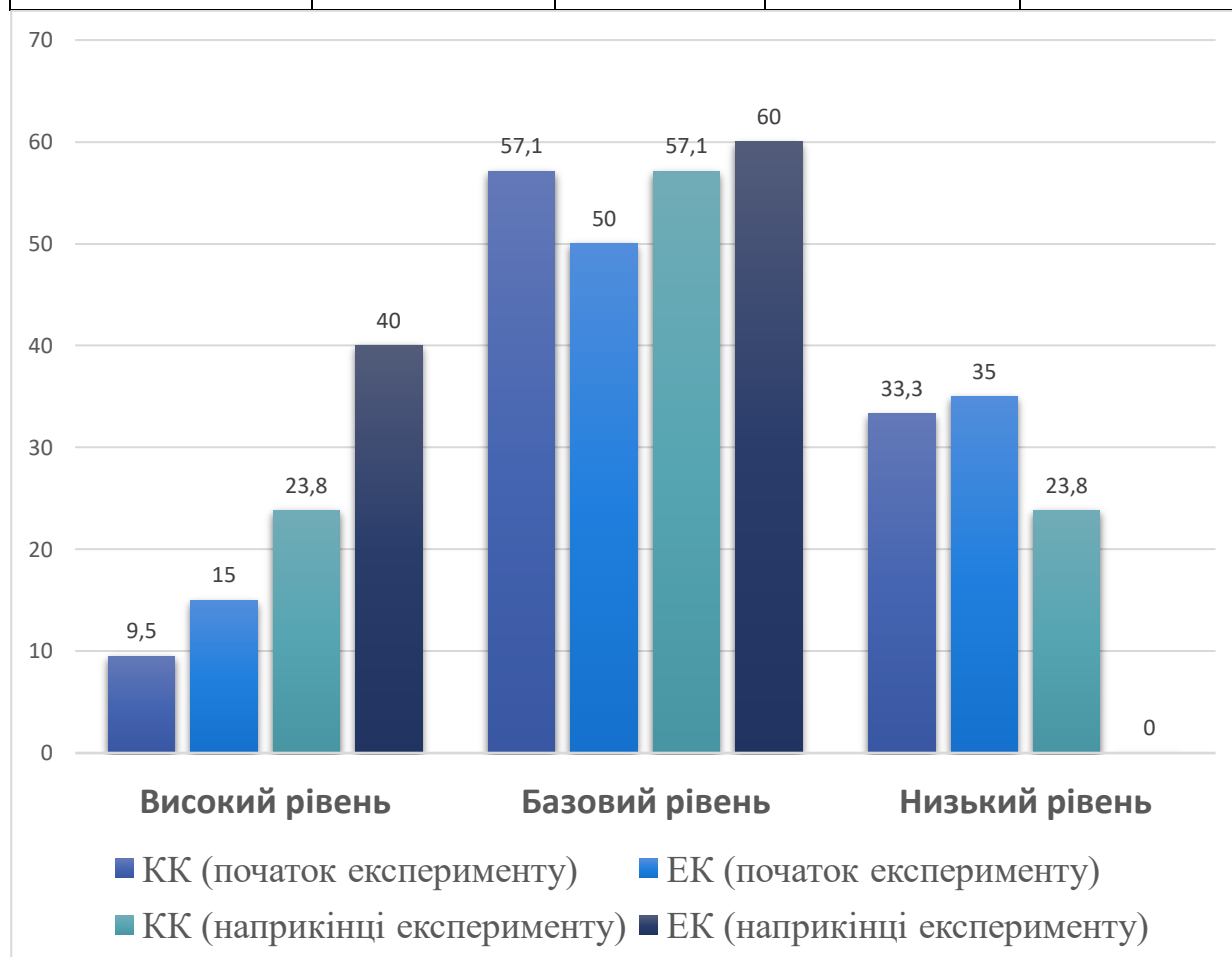
Наступним етапом формувального експерименту стала оцінка ціннісного критерію національної ідентичності учнів 3-х класів в обох класах – КК та ЕК. Аналіз отриманих даних свідчить про позитивну динаміку саме в експериментальному класі. Це стало можливим завдяки цілеспрямованій роботі педагогів, спрямованій на розвиток особистісних

якостей учнів і, зокрема, формування в них патріотичних почуттів. Цю роботу інтегрували в уроки «Я досліджую світ» та читання, використовуючи практичні завдання, дидактичні ігри та комп'ютерні технології.

Таблиця 2.4

Рівні сформованості національної ідентичності учнів: ціннісний критерій (на початку та наприкінці формувального експерименту)⁴

Рівні	Кількість учнів, %			
	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	КК	ЕК	КК	ЕК
Високий	2 (9,5%)	3 (15%)	5 (23,8)	8 (40%)
Базовий	12 (57,1%)	10 (50%)	12 (57,1%)	12 (60%)
Низький	7 (33,3%)	7 (35%)	5 (23,8%)	0

⁴ КК-21 учень, ЕК – 20 учнів.

Рис. 2.18. Рівні національної ідентичності молодших школярів за ціннісним критерієм

Таким чином, можна стверджувати, що в учнів початкових класів зросла загальна мотивація і зацікавленість у питаннях, що стосуються національних знань та ставлення до української культури. Для учнів із базовим рівнем було характерне поверхнєве емоційне ставлення до України. Вони демонстрували повагу до національних символів і позитивно реагували на українські пісні чи казки, але ці почуття не були глибокими.

Отож, аналіз результатів показує, що після експерименту високий рівень в ЕК зріс на 25% (з 15% до 40%), що значно більше, ніж у КК, де зростання склало 14,3%. Особливо помітна позитивна зміна в ЕК за низьким рівнем: він знизився на 35%, тобто з 35% до 0%. Це означає, що наприкінці формувального етапу в експериментальному класі взагалі не було учнів з низьким рівнем знань. Для порівняння, у КК показники низького рівня знизилися з 33,3% до 23,8%.

Наступним етапом дослідження стало вивчення національної ідентичності молодших школярів за поведінковим критерієм на початковому та формувальному етапах експерименту. Ми виходили з того, що дії та ставлення дитини до світу й оточення є ключовими показниками ефективності патріотичного виховання та формування ідентичності. Це пояснюється тим, що саме практичні вчинки відображають, наскільки набуті знання та уявлення інтегрувалися в повсякденне життя та поведінку.

У результаті спостереження за учнями 3-х класів було виявлено цікаву закономірність: попри розуміння ними правильної моделі поведінки в певних ситуаціях, їм часто бракувало вольових якостей для її реалізації. Замість того, щоб керуватися сформованою свідомістю, вони нерідко піддавалися впливу емоцій.

На основі даних з таблиці та рисунка, ми бачимо, що за поведінковим критерієм в експериментальному класі також відбулися позитивні зміни,

хоча вони менш виразні, ніж за ціннісним і знаннєвим критеріями. Це можна пояснити тим, що зацікавити молодших школярів знаннями про традиції, звичаї, пісні та казки значно легше, ніж домогтися реальних практичних дій. Дослідити поведінку учнів за короткий період експерименту було складніше.

Проте, ці позитивні зміни є важливим кроком, що підкреслює необхідність продовжувати інтегрувати відповідні знання у зміст початкової освіти. Формування патріотизму та національних якостей учнів значною мірою залежить від педагогічної творчості та ініціативи кожного вчителя[34]. Саме у молодшому шкільному віці закладається основа ключових компетентностей, необхідних для майбутнього життя.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості національної ідентичності учнів: поведінковий критерій (на початку та наприкінці формувального експерименту)

Рівні	Кількість учнів, %			
	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	КК	ЕК	КК	ЕК
Високий	1 (4,8%)	2 (10%)	4 (19,1%)	6 (30%)
Базовий	15 (71,4%)	12 (60%)	14 (66,7%)	13 (65%)
Низький	5 (23,8%)	6 (30%)	3 (14,3%)	1 (5%)

Наше дослідження показало позитивну динаміку за поведінковим критерієм рівня національної ідентичності. На етапі формувального експерименту ми зафіксували зростання високого рівня: у контрольному класі (КК) він підвищився з 4,8% до 19,1%, а в експериментальному класі (ЕК) – з 10% до 30%. Кількість учнів з базовим рівнем також зросла: на 4,7% в КК і на 5% в ЕК. Найбільш помітним і позитивним результатом стало значне зменшення частки учнів із низьким рівнем ідентичності. У КК цей показник знизився на 9,5%, а в ЕК – аж на 25%, що свідчить про ефективність проведеної роботи.

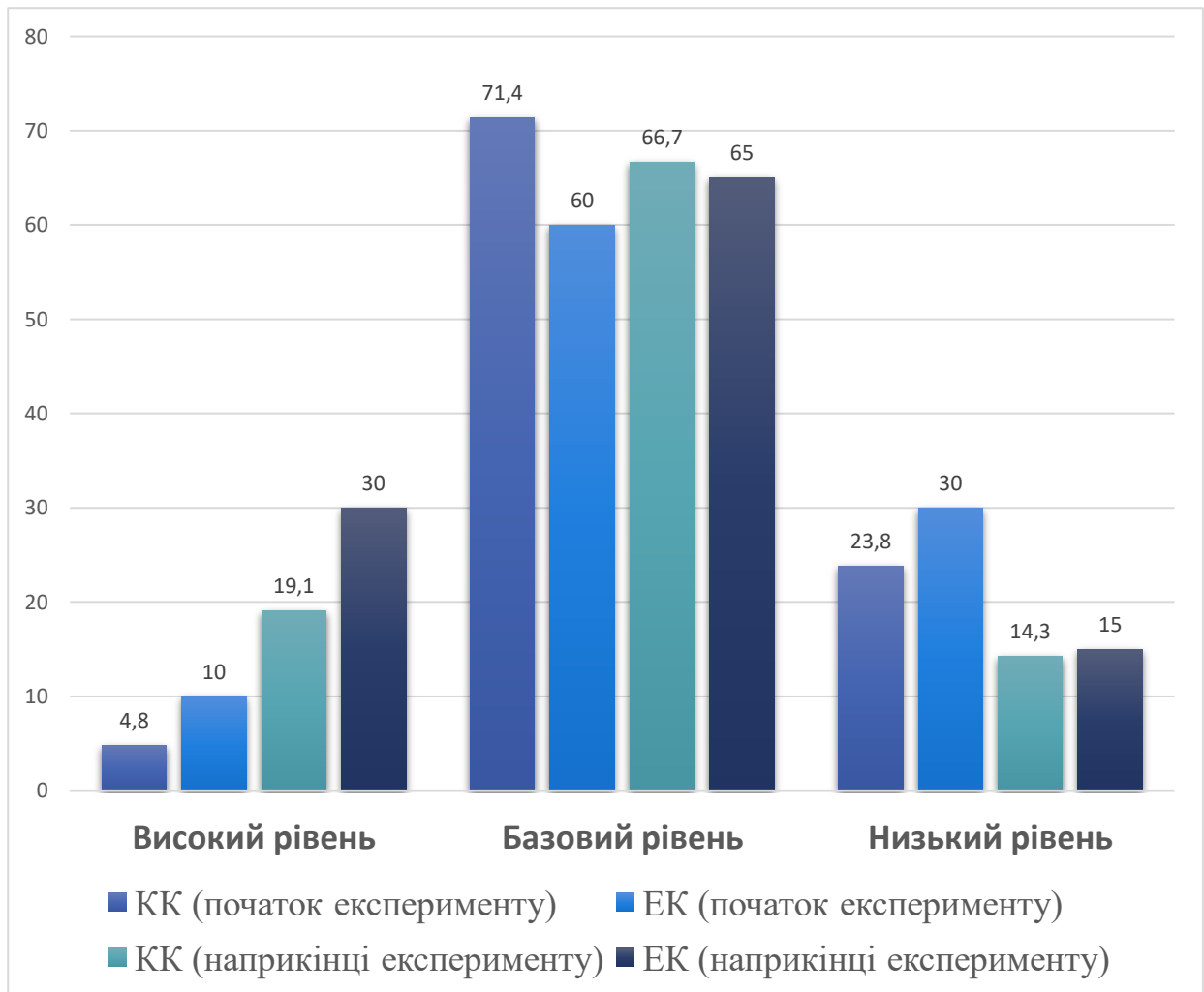

Рис. 2.19. Рівні національної ідентичності молодших школярів за поведінковим критерієм.

Ресурс: Власна розробка.

Якщо стверджувати про особливості оцінювання, важливо відзначити, що ці показники є відносно умовними. Аналізувати поведінку та активність молодших школярів, їхнє ставлення до національних символів, традицій, народної творчості та історичних подій доволі складно. Щоб отримати якомога точніші дані, ми використовували різноманітні методи, серед яких важливу роль відігравали спостереження та індивідуальні бесіди з учнями.

Висновки до розділу II

Дослідження показало, що на початку експерименту учні мали слабкі знання про Україну й українську культуру. Більшість із них демонстрували

базовий рівень національної ідентичності, що означало поверхневий інтерес, але неглибокі знання, часто просто відтворені з почутого. Було також з'ясовано, що сім'ї не завжди приділяють увагу патріотичному вихованню.

Після проведення експерименту було зафіксовано позитивну динаміку. В обох класах кількість учнів із низьким рівнем знань знизилася, а з високим – зросла. Особливо помітні покращення були в експериментальному класі, де частка школярів з низьким рівнем знань зменшилася на 25%.

На базовому рівні учні виявляли позитивне, але поверхове емоційне ставлення до України: вони могли сказати, що люблять свою країну, виявляли повагу до символів і реагували на українські пісні чи казки. На початку формувального етапу школярам було складно орієнтуватися в деяких історичних подіях.

Вивчення національної ідентичності молодших школярів за поведінковим критерієм на двох етапах експерименту, при цьому ми виходили з переконання, що дії учня та його ставлення до світу й оточуючих відіграють важливу роль у ефективності патріотичного виховання та, зокрема, у формуванні ідентичності. Це зумовлено тим, що саме практична поведінка найкраще відображає, наскільки набуті знання та сформовані уявлення інтегровані в повсякденне життя школяра.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження проблеми виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах війни приходимо до наступних висновків.

1. На основі проаналізованої науково-педагогічної літератури з теми дослідження з'ясовано, що виховання національної ідентичності учня тісно переплетене з формуванням елементів громадянської культури, особливо його практичній активності, патріотизму, любові до України, тобто передбачає збагачення і розвиток у дітей знань (розуміння поточної політичної ситуації, функціонування влади та історії України в період війни), умінь, необхідних для їхньої майбутньої ролі як активних громадян, і мотивації до відповідної діяльності.

Досліджено зміст основних понять дослідження, як: національно-патріотичне виховання, національна ідентичність, патріотизм, культурна ідентичність, мовна ідентичність, громадянська освіта, цінності національного виховання та ін. Зокрема, як зазначають вчені (І. Бех, М.Боришевський, О. Вишневський, О.Докукіна, П.Ігнатенко, В.Кремень, Р.Скульський, О.Сухомлинська, В.Сухомлинський, М.Стельмахович та ін.), *національна ідентичність* – це усвідомлення учнем своєї належності до певної нації, мови, культури, традицій та історії.

Окреслено теоретичні підходи дослідження цієї проблеми для успішного формування національної ідентичності учнів початкових класів – *культурологічний, особистісно орієнтований, діяльнісний, інтегративний і соціально-комунікативний*, – які показують, що вирішення даного питання треба здійснювати системно, міждисциплінарно та з особистісною значущістю підходити до розуміння дитини, а ефективно формування національної ідентичності вимагає глибокого, всебічного та індивідуалізованого розуміння кожної дитини.

2. Обґрунтовано особливості виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах воєнного стану в Україні з урахуванням

специфіки молодшого шкільного віку, адже у молодшому шкільному віці ідентичність тільки починає формуватися, головним чином через соціалізацію в сім'ї, школі та через медіа тощо.

Серед особливостей варто виокремити: актуалізація та посилення національних почуттів (приклади стійкості та героїзму, відваги українського народу), психологічна чутливість і безпека (травматичний досвід війни у дітей, потреба у стабільності та емоційній підтримці), зміщення акцентів у змісті національного виховання, тобто акцент робиться на фундаментальних національних цінностях: гідність, свобода, незалежність, соборність, взаємодопомога, стійкість. Крім того, серед особливостей – пояснення поточної ситуації в країні в час війни і водночас вивчення фрагментів історії України, її боротьби за незалежність, національні традиції та символи, спрямованість виховання національної ідентичності на формування активної громадянської позиції, готовності долучатися до життя суспільства, допомоги, волонтерства (у посильній для дітей формі) та ін.

3. Виявлено ефективні інноваційні і традиційні (етнопедагогічні) форми та методи виховання національної ідентичності в учнів початкової школи під час війни. Серед них: активне залучення дітей до практичної діяльності – посильна допомога ЗСУ (малюнки, листи, плетіння маскувальних сіток), волонтерство (благодійні ярмарки), участь у патріотичних заходах, створення безпечного освітнього середовища, формування атмосфери довіри, взаємоповаги та підтримки, використання сучасних технологій (інформаційні матеріали, відео, інтерактивні ігри, які доступно та цікаво подають інформацію про Україну, її історію та сучасність), спільні патріотичні заходи із залученням батьків учнів, інтеграція національно-патріотичного виховання в усі навчальні предмети (літературне читання, мова, музика, «Я досліджую світ» та ін.), розповіді про героїв сьогодення та минулого, що надихають та формують позитивні моделі поведінки та ін.

Показано можливості деяких цифрових ресурсів та інструментів для формування національної ідентичності в середовищі початкової школи, зважаючи на виклики воєнного стану. Це: навчальні ігри та вікторини: Kahoot!, Quizlet, Blooket (ці сервіси дають змогу створювати інтерактивні вікторини, цікаві завдання та ігри на теми української історії, традицій, символів, географії, видатних постатей тощо); робота з аудіоказками, що допомагає дітям доторкнутися ближче до українського фольклору (додаток «Казки дитинства»); *віртуальні екскурсії* (додатки GoogleArts&Culture), щоб здійснити віртуальні прогулянки музеями України та світу; платформа Маніфест (CorgIT.xyz), яку рекомендуємо для розваг дітей вдома здебільшого, бо тут міститься готовий список українських YouTube-каналів для дітей, що значно полегшує пошук тощо. Дуже подобалися учням мультфільми з національною тематикою (наприклад, анімаційний серіал «Я з України»), групова робота з використанням інструментів GoogleDrawings, Jamboard, Padlet для спільного малювання тем, пов'язаних з Україною (культура, історія, мистецтво, звичаї, традиції), а також хмари слів і ребуси.

4. Виокремлено складники дослідження національної ідентичності у молодших школярів за такими критеріями: знаннєвий, ціннісний і поведінковий. Визначено такі рівні сформованості національної ідентичності у дітей – низький, базовий і високий.

Вивчено стан проблеми у практиці початкової школи, для цього проведено анкетування 20-ти учителів Косівського району Івано-Франківської області. Опитування проводилося з допомогою розробленої анкети у GoogleForm і дало змогу дізнатися думки вчителів і їхній досвід з виховання національної ідентичності в умовах воєнного часу. Це допомогло нам створити умовну педагогічну модель для роботи з учнями під час педагогічного експерименту.

5. Експериментально перевірено ефективність запропонованого методичного інструментарію щодо виховання національної ідентичності у дітей на базі

на етапі констатувального та формувального експерименту. Дослідження проводилося в 3-х класах і показало позитивну динаміку наприкінці експерименту саме в ЕК щодо рівня сформованості національної ідентичності за всіма визначеними критеріями (знаннєвим, поведінковим і ціннісним), що засвідчує ефективність і корисність запропонованого методичного забезпечення, яке представляє собою синтез інноваційних методів, сучасних цифрових ресурсів та інструментів, з огляду на реалії навчання в умовах війни, а також упровадження в освітній процес етнопедагогічних елементів, краєзнавства, традицій, звичаїв, ремесел гуцульського краю.

Таким чином, можна стверджувати, що усі завдання нашого дипломного дослідження виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. А. Методи та інструментальні засоби побудови ігор (віртуальна реальність, мультимедія) URL:http://cad.kpi.ua/attachments/093_2016d_Avramenko.pdf.
2. Аман І. С. Інтернет-сервіс BlendSpace. URL: <http://internet-servisi.blogspot.com/p/blendspace-blendSpace-httpswww.html>.
3. Аман І. С. Інтернет-сервіс мультимедійних дидактичних вправ LearningApps. URL: <http://internet-servisi.blogspot.com/p/learning-apps.html>
4. Аналіз програмно-методичного комплексу «Сходи до інформатики» URL:https://otherreferats.allbest.ru/pedagogics/00500127_0.html
5. Белік С. Використання ІКТ та можливостей Інтернету при проектуванні уроку. URL: http://teacher.ed-sp.net/index.php?option=com_content&view=article&id=127%3A2013-05-22-08-15-53&Itemid=25
6. Бех І. Д. Формувати у дитини почуття цінності іншої людини. *Педагогіка толерантності*, 2001. №2. С.16-23.
7. Бібік Н.М., Ілляш М.М. *Зростаємо громадянами: Розповідь про Конституцію України*: Навч. посіб. К.: Веселка, 2000. 87 с.
8. Биков В. Ю. *Моделі організаційних систем відкритої освіти*: монографія. К.: Атіка, 2008. 684 с.
9. Биков В. Ю. Хмарні технології, ІКТ-аутсорсинг і нові функції ІКТ підрозділів освітніх і наукових установ. *Інформаційні технології в освіті*, 2011. № 10. С.8–23
10. Биков В., Лещенко М. Цифрова гуманістична педагогіка відкритої освіти. *Теорія і практика управління соціальними системами*, 2016. №4. С.115–130.
11. Боришевський М. Виховання громадянської свідомості особистості. *Педагогічна газета*, 2001. №5. С.5.

12. Боренько Я. Громадянська освіта в Україні. 2017. URL: https://rpr.org.ua/wpcontent/uploads/2017/11/171108_citizenship-education-Ukraine-ukr_YB.pdf
13. Будник О. Трагедія українських дітей війни – глобалізація та цивілізаційні перехрестя сучасної доби. *ViaeEducationis: StudiesofEducationandDidactics*, 2023. № 2(4). С. 7-15. <https://doi.org/10.15804/ve.2023.04.01>
14. Будник О.Б. Підготовка вчителя до розвитку цифрової грамотності учнів Нової української школи. *Освітні обрії*, 2020. №1(50). С.140-145.
15. Будник О., Минай Ю. Інформаційно-комунікаційні технології в сучасній початковій школі: реалії та перспективи. *Гірська школа Українських Карпат*, 2016. № 14. С. 84-88.
16. Васильєва О.М., Красуцький О.М. Довіра в педагогічному спілкуванні. *Аграрна наука і освіта в умовах євроінтеграції: збірник наукових праць міжнар. Наук.-прак. конф. Ч 2. (20-22 березня 2018 р. м. Кам'янець-Подільський)*. Тернопіль: Крок, 2018. С. 286-289.
17. Веремчук А. Проблеми і перспективи дистанційного навчання у ВНЗ. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2013. №7. С. 319-325.
18. Вербицька П. Громадянське виховання молоді в добу демократичного оновлення України. *Педагогічний пошук*, 2000. №1. С.11-15.
19. Вишневський О. Громадянський (цивільний) аспект змісту виховання. *Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій: Підруч. для студ.* За ред. О.Вишневського. Дрогобич, 2000. С.190-207.
20. Використання платформи «Kahoot!» для дистанційного навчання. URL: https://osvita.ua/vnz/high_school/73080/
21. Використання навчальних комп'ютерних ігор в процесі вивчення математики в початковій школі. URL: <https://uchil.net/?cm=106553>

22. Використання інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі на уроках образотворчого мистецтва. URL: <http://konferenzia.ukrainianforum.net/t54-topic>
23. Гаврілова Л., Топольник Я. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Інформаційні технології і засоби навчання*, 2017. Том 61, № 5. С.1-14.
24. Гонтаровська Н. Б. Теоретичні і методичні засади створення освітнього середовища як фактору розвитку особистості школяра: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 474 с.
25. Гончаренко Л. М., Костенко О. І. Використання ІКТ для підвищення якості навчання. 2012. URL: http://osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/27861/
26. Гриневич Л. Від школи, де накачують знаннями, ми переходимо до школи компетентностей. URL: https://dt.ua/EDUCATION/liliya-grinevich-perehodimovid-shkoli-v-yakiy-tilki-napihayut-znannyami-ta-vidtvoryuyut-yih-doshkoli-kompetentnostey-252819_.html
27. Гуревич Р. С. *Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті майбутніх фахівців*. Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р. С. Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2012. 502 с.
28. Гуржій А. М. та ін. *ІТ-готовність вчителів іноземних мов : методологія, теорія, технології: навчальний посібник*. Київ: Інститут обдарованої дитини, 2013. 160 с.
29. Державний стандарт початкової освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
30. Деякі питання організації дистанційного навчання (zareєстровано в Міністерстві юстиції України №941/35224 від 8 вересня 2020 року). URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/deyaki-pitannya-organizaciyi->

31. Діти в Інтернеті: як навчити безпеці у віртуальному світі / Литовченко І. В., Максименко С. Д., Болтівець С.І., М.-Л. А. Чєпа, Н. М. Бугайова. К.: Видавництво: ТОВ «Видавничий Будинок “Аванпост-Прим”», 2010. 48 с.

32. Доукіна О.М. Громадянськість особистості та особливості її виховання у молодших школярів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*:Зб. наук. пр. К, 1999. Кн. 1. С.194-201.

33. Єгоров Г. Європейська стратегія громадянської освіти і виховання учнів. *Історія в шк. України*, 1997. №3. С.50-55.

34. Дятко Г. Впровадження особистісно орієнтованого навчання на уроках рідної мови в початковій школі. URL: https://dspu.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2012-52.pdf

35. Жалдак М. І. Про деякі методичні аспекти навчання інформатики в школі та педагогічному університеті. *Наукові записки Тернопільського національного університету ім. В. Гнатюка. Серія «Педагогіка»*, 2005. № 6. С. 17–24.

36. Забарна А. Шкільні технології. Комп'ютерно-орієнтовані технології в навчально-виховній діяльності. *Завуч*, 2004. №8. С. 1-7.

37. Закон України «Про загальну середню освіту». URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/normativno-pravova-baza1.html>

38. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності». 2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>

39. Ігнатенко П.Р., Поплужний В.Л., Косарева Н.І. та ін. *Виховання громадянина. Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти*: Навч.-метод. посіб. К.: ІЗМН, 1997. 250 с

40. Ігнатенко П. Р., Косарева Н. І, Поплужкий В. А. Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення. *Рідна школа*, 1996. № 3.
41. ІКТ-грамотність (цифрова грамотність, технологічна грамотність). Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%9A%D0%A2-%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%BE%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C>
42. ІКТ-компетентність: поняття, структура, основні аспекти. URL: <http://hi-news.pp.ua/kompyuteri/9676-kt-kompetentnst-ponyattya-struktura-osnovn-aspekti.html>
43. Казки українською мовою. <https://rudana.com.ua/news/kazky-ukrayinskoyu-movoyu-zavantazhte-dlya-vashyh-ditok-bezkoshtovnyy-mobilnyy-dodatok>
44. Колісник-Гуменюк Ю. І. Роль соціогумантарних дисциплін у вихованні патріотизму і національної свідомості особистості. *Зб. наук. праць інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України* / заг. ред. С. Д. Максименка. Київ, 2008. Т. X, Ч. 4. С. 272–279.
45. Косарева Н.І. Виховання громадянськості учнів на ідеях української державності. *Педагогіка і психологія*, 1996. №3. С.30-136.
46. Кочкарьова Л.Б. Громадянське виховання молодших школярів в позаурочній діяльності засобами народної педагогіки. *Теоретичні питання освіти та виховання*: Зб. наук. пр. Київ, держ. лінгв. ун-т. К., 2001. Вип.16. С.95-98.
47. Кочубей Т.В., Рогова П.І. *Виховання громадянина: Пробл., структури, функції*: Інформ. зб. М-ва освіти України, 1999. №16. С.29-32.
48. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття. *Педагогіка і психологія*. К.: Педагогічна преса. № 1 (XXXVIII). 2003. С. 6–16.
49. Крицька Л.В. Громадянські цінності орієнтації учнівської молоді. *Педагогіка і психологія*, 1997. №1. С.155-160.

50. Лавренюк Ю., Будник О. Виховання національної ідентичності молодших школярів в умовах російської військової агресії. *Освітня інноватика: українсько-польський збірник студентських наукових праць*, за ред. проф. О.Будник і проф. Т.Качак, 2025. Вип. 8. С.49-54.
51. Маранська І. Соціальний сервіс Padlet як елемент педагогічної діяльності вчителя URL: <http://timso.koippo.kr.ua/hmura11/sotsialnyj-servis-padlet-yak-element-pedahohichnoji-diyalnosti-vchytelya-ukrajinskoji-movy-i-literatury/>
52. Матковська О.О. Проблеми виховання громадянської свідомості, школярів засобами національної символіки України. Миротворча діяльність школи і ВУЗу. Рівне, 1997. С.64-65.
53. Модель громадянської освіти. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/embed/001alg-caef.doc.html>
54. МОН затвердило нову концепцію патріотичного виховання. 2022. НУШ. <https://nus.org.ua/2022/06/09/mon-zatverdylo-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/>
55. Мельник Ю. Формування інтелектуального компонента культури розумової праці молодших школярів засобами інформаційних технологій. Наукові записи ТНПУ ім. В. Гнатюка. *Педагогіка*, Тернопіль. 2002. С. 50–55.
56. Методичні рекомендації до оптимізації навчально-виховного процесу засобами ІКТ. URL: www.d-learn.pu.if.ua/data/users/7463/SIT/Tema2/LEK33.docx
57. Микуляк Х. Використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітньому процесі сучасної початкової школи. *Освітня інноватика: українсько-польський збірник студентських наукових праць*. За ред. О.Будник. Вип. 1. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. С.111-116.

58. Мінцифра запустила серіал з цифрової грамотності для вчителів. 2020. URL: <https://nus.org.ua/news/mintsyfra-zapustyla-serial-z-tsyfrovoyi-gramotnosti-dlya-vchyteliv/>
59. МОН затвердило нову концепцію патріотичного виховання. 2022. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylo-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/>
60. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики: навч. посіб.: у 3 ч. За ред. М. І. Жалдака. К.: Навчальна книга, 2004. Ч. 2. Методика навчання інформаційних технологій. 287 с.
61. Мороз О. Використання інформаційно-комп'ютерних технологій в початковій школі. *Рідна школа*, 2014. № 12 грудня. С. 43-47.
62. Мороз О.Д. Інтегроване навчання та міжпредметні зв'язки на уроках художньої культури. Навчально-методичний посібник для вчителів художньої культури. Балашівський НВК «Колегіум-загальноосвітня школа І-ІІ ступенів». Березне, 2016. 61с.
63. Москалець В.П. Психологічні основи виховання духовності в українській національній школі. Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора психол. наук. К., 1996. 49 с.
64. Мочан Т., Майборода І. Використання ІКТ на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі URL: [file:///C:/Users/User/Downloads/ped_in_2016_2_17%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/ped_in_2016_2_17%20(1).pdf)
65. На Полтавщині 100% шкіл використовують платформу «Всеукраїнська школа онлайн». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/napoltavshini-100-shkil-vikoristovuyut-platformu-vseukrayinska-shkola-onlajn>
66. Несторенко О. В. Інформаційне суспільство і масова інформаційна просвіта. *Комп'ютер у школі та сім'ї*, 2004. № 4. С. 5-11.
67. Нікулочкіна О.В., Петрик О.В. Вплив інтернет-середовища на особистість молодшого школяра. URL: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp1/Nikulochkina.pdf

68. Нова українська школа. *Концептуальні засади реформування середньої школи*. URL:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>

69. Носенко Ю. Електронна інклюзія як ефективна стратегія забезпечення доступності і відкритості освіти. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: збірник наукових праць*, 2016. № 2 (17). С. 116–123.

70. Національне виховання учнів засобами українського народознавства. За ред. Р. П. Скульською. Івано-Франківськ, 1995. 128 с.

71. О 9:00 розпочинаються уроки для 1-4 класів в межах Всеукраїнської школи онлайн: розклад уроків з темами, корисні посилання на Youtube МОН та доступність: URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/o-900-rozpochinayutsya-uroki-dlya-1-4-klasiv-v-mezhah-vseukrayinskoyi-shkoli-onlajn-rozklad-urokiv-z-temami-korisni-posilannya-na-youtube-mon-ta-dostupnist>

72. О. Зеленська про програму ментального здоров'я: Виявилось, що «сильні не ходять до психологів». 2024. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3703135-zelenska-pro-programu-mentalnogo-zdorova-viavilosa-so-silni-ne-hodat-do-psihologiv.html>

73. Образотворче мистецтво. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1-4 класи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalnaserednya/pochatkova-shkola.html>

74. Оржехівський В. Від громадянської освіти до громадянської культури. *Відродження*, 1999. № 6. С.25-26; 2000. №1. С.10-11.

75. Основи громадянської освіти: Експерим. навч. посіб. для 8-9 кл. 4.1. К.: А.П.Н., 2000. 184 с.

76. План заходів щодо організації та проведення національно – патріотичного виховання серед здобувачів освіти у 2022/2023 навчальному році I семестр. Всеосвіта. <https://vseosvita.ua/library/plan-natsionalno->

patriotychnoho-vykhovannia-2022-2023-n-r-584286.html?_cf_chl_rt_tk=fud_4RrSyVwJiRZE787cbjzXfJa7V1aC4gm6cI4p_hCE-1690992405-0-gaNycGzNDNA

77. Пометун О. та ін. Кроки до демократії: уроки громадянської освіти: Метод. посіб. для позаклас. занять. К.: А.П.Н., 2011. 127 с.

78. Пономаренко Л. Виховання громадянськості у молодших класах. *Початкова школа?* 2011. №3. С.17-20.

79. Попадюк К. Становлення громадянської освіти в Україні: Погляд на проблему. *Вісн. прогр. шкiл, обмiнiв*, 2002. №10. С.12-13.

80. Поплужний В. Л. Патріотичні почуття і їх формування в школярів. *Вісник АПН України*, 2006. № 1. С.24-28.

81. Підтримка ментального здоров'я в часи війни. 2023. https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pidtrymka-mentalnoho-zdorovya-v-chasy-viyny?_cf_chl_tk=g_bZCYWY3mQszdgOFXrd.r37vyknu.dxlNeTqOAg4yU-1720201405-0.0.1.1-3967

82. Положення про дистанційну форму здобуття повної загальної середньої освіти. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0941-20#Text>

83. Предметна ІКТ-компетентність та ключові компетентності. URL: <https://studopedia.org/10-94238.html>

84. Програма Intel – навчання для майбутнього (за підтримки Microsoft): навчальний посібник. 4-е вид., випр. Київ, 2004.

85. Савчук В. А. Національна самосвідомість: огляд психологічних концепцій. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія*. 2017. Вип. 5. С. 147–157.

86. Слижук О. А. Формування національної самосвідомості учнів у процесі навчання літератури в 5-6 класах НУШ. *Національна ідентичність у мові та культурі: збірник наукових праць / за заг. ред. О.Г. Шостак*. Київ:Талком , 2023. С. 372-381.

87. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибр. твори: В 5 т. К., 1977. Т. 3. С.213.
88. Сухомлинський В. О. Як виховати справжнього громадянина. К., 1976. Вибрані твори: Т.2. С.158.
89. Сухомлинська О.В. Громадянськість як феномен виховання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: Зб. наук. пр. К., 1999. Кн.2. С.6-12.
90. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка. К., 1985. 248 с.
91. Філіпчук Г. Якщо ти громадянин. *Освіта України*, 2000. № 33. С.6-7,10.
92. Фуллан М. Сили змін: Вимірювання глибини освітніх реформ. Л.: Літопис, 2000. С. 22-23.
93. Чорна К. Громадянське виховання – нагальна потреба України. *Освіта України*, 2000. № 51/52. С.5.
94. Шевченко Т. Г. Твори: В 9 т. К., 1979. Т. 3. С. 236.
95. Шимановський М.М. Виховання громадянської толерантності як цінності. *Цінності освіти і виховання*: Наук.-метод. зб. Київ, 2010. С.214-215.
96. Ясинська Ф. Громадянська освіта – для освіти громадянина. Інформ. Бюл. Проекту «Освіта для демократії в Україні». 2002. Вип.8. С.2-3.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів початкових класів щодо їхнього досвіду виховання національної ідентичності учнів в період війни

Запитання Відповіді 20 Налаштування

Опитування вчителів початкових класів щодо виховання національної ідентичності учнів в умовах війни в Україні

В І У ↻ ✕

Шановні педагоги, просимо вас відповісти на кілька запитань щодо Вашого досвіду та поглядів на виховання національної ідентичності учнів початкових класів в умовах повномасштабної війни в Україні. Ваші відповіді допоможуть нам краще зрозуміти виклики та потреби освітян.

Наскільки, на Вашу думку, важливо формувати національну ідентичність у молодших школярів в умовах війни? *

- Дуже важливо
- Важливо
- Не дуже важливо
- Не вважаю це актуальним

Якою мірою нинішні освітні програми та підручники, на вашу думку, сприяють ефективному вихованню національної ідентичності в умовах війни?

- Повністю сприяють.
- Частково сприяють.
- Мало сприяють.
- Зовсім не сприяють.

Чи спостерігаєте ви зміни у ставленні учнів початкових класів до питань національної ідентичності після початку повномасштабної війни?

- Так, значно посилилася зацікавленість та розуміння.
- Так, дещо посилилася зацікавленість.
- Ні, суттєвих змін не помітно
- Ні, зацікавленість зменшилася.

Чи відчуваєте ви достатню методичну підтримку з боку адміністрації школи/ методичних служб щодо виховання національної ідентичності в умовах війни?

- Так, повністю достатню.
- Скоріше так, ніж ні.
- Скоріше ні, ніж так.
- Ні, зовсім недостатню.

Наскільки часто ви включаєте елементи виховання національної ідентичності у свою повсякденну освітню діяльність (уроки, виховні години, позакласні заходи)? *

- Дуже часто (щодня/кілька разів на тиждень).
- Часто (кілька разів на місяць).
- Іноді (раз на місяць/кілька разів на семестр).
- Рідко або взагалі не включаю.

Які з наведених аспектів національної ідентичності ви вважаєте найбільш важливими для формування в учнів початкових класів в умовах війни?

- Знання історії та культури України.
- Формування почуття патріотизму та любові до Батьківщини.
- Усвідомлення себе частиною українського народу.
- Розвиток критичного мислення щодо інформації про війну та Україну.
- Формування активної громадянської позиції.

Які форми роботи ви використовуєте для формування національної ідентичності учнів? (можна обрати кілька варіантів) *

- Години спілкування / класні години
- Тематичні свята (напр., День Незалежності, День Прапора тощо)
- Робота з символікою (герб, прапор, гімн)
- Інтеграція теми в уроки (літературне читання, мистецтво, Я досліджую світ тощо)
- Розповіді про героїв ЗСУ / місцевих героїв
- Співпраця з батьками
- Соціальні проекти

Як війна вплинула на ваше розуміння патріотизму і національної ідентичності як педагога? *

Ваша відповідь _____

Що, на вашу думку, є найважливішим у вихованні громадянина України сьогодні? *

Ваша відповідь _____

Відповіді респондентів (учителів початкових класів) на запитання щодо впливу війни на їхнє ставлення до питань виховання національної ідентичності й патріотизму здобувачів освіти (за даними власного дослідження)

Як війна вплинула на Ваше розуміння патріотизму і національної ідентичності як педагога?

- ✚ Кардинально змінила ставлення до цього питання в професійній діяльності
- ✚ Я зрозуміла потребу національного виховання учнів як першочергову
- ✚ Збройна агресія ворога формує ненависть до ворогів і почуття єдності свого народу
- ✚ У період війни, особливо зараз, є роздвоєність щодо цих питань. Такого не було на початку війни
- ✚ Дуже вплинула, особливо на початку війни в 2022р. була потужна хвиля підтримки ЗСУ, дітей ВПО, громади, тобто це про почуття єдності нації
- ✚ Війна перевернула все у моєму розумінні! Ніколи б не могла подумати, що у наш час можуть відбуватись такі речі! З впевненістю можу сказати, що тепер, як ніколи раніше, починаючи від молока матері, ми маємо закладати нашим дітям основи патріотизму, розуміння того, до якої нації ми належимо, закладати важливість мови, як основної ознаки приналежності до конкретного народу! Маємо закладати любов до всього свого, рідного, українського!!! Тут можна дуже багато писати, але у вчителів є вагомий важелі впливу на дітей, оскільки з майбутнім поколінням ми проводимо дуже багато часу! Формування національної ідентичності та патріотичних якостей у дітей - це мабуть завдання номер 2 для педагога після основних завдань з освітньої діяльності!
- ✚ Це дуже глибоке і важливе питання. Війна кардинально змінює сприйняття багатьох речей, і для педагога — це особливо болісний, але

й водночас формуючий процес

✚ Так, значно посилилась зацікавленість і розуміння.

✚ Війна докорінно змінила моє розуміння патріотизму і національної свідомості.

✚ Дуже сильно, я зрозуміла по-іншому завдання громадянського і національного виховання дітей і молоді

✚ Війна по-іншому допомогла зрозуміти українцям свою ідентичність і відчувати відповідальність за долю країни

✚ Змінила дещо моє ставлення до національного виховання у професійній діяльності

✚ Так

✚ Важко відповісти! Війна змінила все і всіх! Звичайно, як ніколи розумієш, що у наш час потрібно прививати дітям почуття патріотизму та національної ідентичності! З дитинства ми повинні розуміти, хто є хто!

✚ Дуже сильно вплинула

✚ Завжди знала, що кожна свідомо людина має любити свою країну, рідну мову, звичаї, культуру! З початком повномасштабного вторгнення ці переконання у мені лише підсилились!

✚ Посилила почуття національної ідентичності і громадянської відповідальності

✚ Війна зробила для мене патріотизм глибшим і справжнім. Я зрозуміла, що це не лише слова, а щоденна робота для майбутнього країни – через навчання, підтримку дітей, плекання любові до мови та культури. Національна ідентичність тепер для мене – це гордість за свій народ і відповідальність виховувати свідомих українців.

✚ Війна змусила мене переглянути значення патріотизму, усвідомити, наскільки важливий і глибокий вплив він має на формування особистості. Це не просто слово, а щоденна робота для майбутнього

нашої держави. Національна ідентичність — це якість, яку потрібно плекати в собі з раннього дитинства, плекати і рости її у дітях, розвивати різними методами і засобами, адже через національну ідентичність формується гордість за свій народ, любов до рідної землі. І тут на нас, вчителів, теж лежить вага відповідальності у вихованні справжніх патріотів, свідомих українців, гідних майбутніх громадян своєї країни, тип паче – в умовах війни.

- ✚ Війна посилила відповідальність вчителя за виховання патріотизму та національної ідентичності.
-

«Моя країна –Україна» (гра-вікторина для учнів з виховання національної ідентичності)⁵

Мета:поглибити знання учнів про різні куточки України; сприяти формуванню національної свідомості учнів; виховувати патріотичні почуття приналежності до українського народу, України; розвивати зв'язне мовлення, вміння висловлювати свої думки; розвивати творчість, креативність; поповнювати учнів новим багажем знань про Україну; виховувати патріотичне ставлення до багатств нашої держави.

Обладнання: комп'ютер, телевізор, відеоролик «Україна на карті Європи»), вишитий рушник, гілочки червоної калини, картки для роботи в групах, кольорові олівці, ручки, малюнки з квітами, карта України, пазли – картинки із зображенням карти України (Журнал «Джміль»)

Хід заняття

I. Вступна частина

1. Правила поведінки

- Працювати із задоволенням.
- Брати участь у всіх вправах, бути активним.
- Один говорить, всі слухають.
- Всі мають право висловитись.
- Говорити за темою. ...

Сьогодні ми поговоримо про ті найважливіші речі, без яких не може існувати жодна людина. Як ви думаєте, про що буде йти мова сьогодні на уроці?

II. Основна частина

1.Створення проблемної ситуації.

- Послухайте запис пісні і скажіть про що йтиме мова на уроці?

Звучить пісня « Любіть Україну»

1. Вступна бесіда

⁵<https://naurok.com.ua/moya-kra-na-ukra-na-gra-viktorina-293228.html>

Погляньте на дошку. Прочитайте вірш.

*У всіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай.
Рідніша їм своя пустиня,
Аніж земний в чужині рай.
Їм красить все їх рідний край.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, без Батьківщини.*

- Так, сьогодні ми будемо говорити про нашу рідну Україну..

2. Вправа «Асоціативний кущ»

Кожна людина найбільше любить той край, де народилася і живе.

Кожен пишається своєю рідною землею, завжди хоче розповісти про неї найкраще. А чим для Вас є Україна?

Рідний дім	Моя родина	Тато і мама	Українська пісня	Традиції	Казки
Мова	Україна	Пшеничне поле	Батьківщина	Звичаї	Калина

Ми щасливі, що народилися на чудовій, багатій, мальовничій землі – в нашій Україні. Тут жили наші діди й прадіди, тут живуть наші батьки, наша рідня. Де б ми не були, ми завжди будемо згадувати і рідну домівку, де ми народилися, і мамині очі, і погляд тата, і вірних друзів, з якими ділили і радощі і невдачі.

Давайте пригадаємо, що ми знаємо про нашу державу. (Відповіді учнів: столиця України, державна символіка, народна символіка, назви річок, озер, морів, міст, сіл тощо.)

3. Повідомлення теми зустрічі

- Діти, так про що ми сьогодні будемо говорити?(Про Україну)

Учень1.

Чужих доріг ніколи не топтав —
В своїм краю під буйними вітрами
Щасливим я і вільним виростав.
Мене ліси здоров'ям напували,

Коли бродив у їхній гущині.
Мені поля задумливо шептали
Свої ніким не співані пісні.

Учень2.

Любить людей мене навчила мати
І рідну землю, що б там не було.
Та вірю серцем щирим і гарячим:
Нема землі такої, як у нас.

Саме ми з вами робимо нашу державу відомою, європейською.

Виконуючи завдання вікторини ми систематизуємо свої знання, ще раз переконаємось, яка чудова і унікальна наша Батьківщина. У вас на партах лежать частини малюнків з краєвидами. З'єднайте свою частину малюнка з картками інших однокласників так, щоб утворилось ціле. Переможе той, хто першим складе карту України. (Визначення переможця)

Вчитель. Продемонструють свої знання про Україну, вміння, кмітливість у вікторині. Привітаємо учасників вікторини.

Що ж розпочинаймо! Наша гра буде складатися з шести турів. За розв'язання кожного з них, ви будете отримувати калинку. В кінці гри ми підрахуємо калинки і дізнаємось, хто був най кмітливішим. Готові?

Тур 1. «Ми - українці!»

Завдання. Кожна людина повинна добре знати історію та традиції свого народу, адже майбутнє тісно пов'язане з минулим. Спробуємо свої сили та дамо відповіді на запитання вікторини.

1. Можеш вибирати друзів і дружину, вибрати не можна тільки...(Батьківщину)
2. Праця годує, а...(лінь марнує)
3. Хочеш їсти калачі, ...(не сиди на печі)
4. Добре того вчити... (хто хоче багато знати)
5. Не смійся з другого, ...(щоб тобі не було такого)
6. Пташка красна пір'ям, ... (а людина знанням)
7. Якщо хочеш більше знати, ... (треба менше спати)

8. Науки ні вода не затопить, ... (ні вогонь не спалить)

9. Чого навчишся, те ... (ніколи не пропаде)

10. Наука хліба не просить, а ... (хліб дає)

Тур 2. «Квіти віночка»

Знайдіть у таблиці назви рослин, що входять у український віночок

Я	К	Л	Ю	Б	И	С	Т	О	К	Т	О	З	И	М	І
Б	М	А	Л	Ь	В	А	К	И	В	А	М	А	К	Т	Р
У	В	Ю	Б	Б	Е	З	С	М	Е	Р	Т	Н	И	К	Ь
Р	О	М	А	Ш	К	А	І	Т	Д	Е	Р	Е	В	І	Й
З	В	Я	Б	Л	У	Н	Я	Н	Т	Р	О	Я	Н	Д	А
М	А	С	В	О	Л	О	Ш	К	И	Ю	Л	Д	Ж	Г	И

И	У	С	В	О	П	О	П	К	И	Ю	Л	Ц	Ж	Л	И
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

(Любисток, мальва, мак, безсмертник, ромашка, деревій, яблуня, троянда, волошки). (Перегляд квітів, які влітають у віночок)

Тур 3. «Загадки»: пропоную позмагатися у відгадуванні загадок. Кожна країна світу обов'язково повинна мати свої символи. Вистраждавши, виборовши волю, Україна має тепер свої державні символи. Назвемо їх.

Наш стяг – пшениця у степах

Під голубим склепінням неба. *(Прапор)*

Символ нашої держави – це тризуб жовто – яскравий. *(Герб)*

Я на сонце дуже схожа –
Золотиста, ніжна, гожа.
Рано-вранці розквітаю.
Відгадати вам неважко,
Що за квітка я? *(Ромашка)*

Музична фізкультхвилинка

Тур 4. «Розгадаю»

• А зараз відгадаємо ребуси:

1. За чим живуть українці? (Закон)

Н
КО

Дерево, яке оспівано у народних піснях, у віршах. Воно освячується в церкві перед Пасхою, як засіб від злих сил. (Верба)

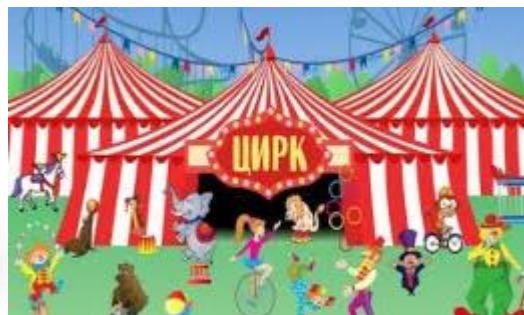
3. Куш, який дивиться у воду на свою хорошу вроду. (Калина)

5. Національний символ України. Матері дарують його своїм дітям на щастя, на долю, відряджаючи у далеку дорогу. (Рушник)

6. Найголовніше місто будь - якої країни ? (Столиця)

и^я

(Тут можна запропонувати й інші завдання)

III. Заклучна частина

Наша рідна земля – це Україна. Тож любімо, шануймо, бережімо та будьмо гідними її доньками та синами. Давайте зараз запалимо свічку, яка буде символом нашої любові до рідного краю. А в наших сердечках нехай запалає маленький вогник гордості за те, що ми українці. Ви цей вогник пронесіть через усе життя. Тож будьте чесними, розумними, гордими. Любіть свою Україну.

*Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди.
Любіть Україну у сні й наяву,
вишневу свою Україну,
красу її, вічно живу і нову,
і мову її солов'їну.
Любіть у труді, у коханні, у бою,
як пісню, що лине зорею...
Всім серцем любіть Україну свою —
і вічні ми будемо з нею!*

**Фотоматеріали з педагогічного експерименту:
Виховання національної ідентичності молодших школярів**

